

2980-2806

Dorlion Journal

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Vol: 1 / Issue: 2, p. 200-225, Dec. 2023

Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin Nübüvvet Anlayışı*

Konyalı Mehmed Vehbi Efendi's Understanding of Prophethood

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10246122>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date

23.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date

28.11.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date

31.12.2023

Dorlion Journal

Hasan Sırtıkara

Uluslararası Tokat AİHL.

hasan_beykaya@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-8087-2049>

Dr. Öğr. Üyesi Şaban Banaz

TOGÜ İslami İlimler Fakültesi

saban.banaz@gop.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-1401-832X>

SCREENED BY

 iThenticate®
Professional Plagiarism Prevention

*Bu çalışma, TOGÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kelam Bilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Şaban Banaz danışmanlığında Hasan Sırtıkara tarafından hazırlanmış olan "Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin Nübüvvet Anlayışı" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Öz

Konyalı Mehmed Vehbi Efendi Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyetin ilk dönemlerine şahitlik etmiş, medreselerde hocalık yapmış önemli bir fikir ve siyaset adamıdır. Tefsir, Hadis ve Kelâm gibi İslami ilimlere ait birçok alanda eserler veren Mehmed Vehbi Efendi'nin böyle bir geçiş döneminde yaşamış olması ile hayatının bir bölümünde siyasetle ilgilenip mebusluk yapması onun İslami konulardaki düşüncelerini önemli hale getirmektedir. Mehmed Vehbi Efendi'nin yaşadığı dönem pozitivism ve materyalizm gibi akımların İslam dinine karşı saldırılarının yoğun olduğu bir dönemdir. Bu makalede Mehmed Vehbi Efendi'nin Kelâm ilminin bir konusu olan Nübüvvet meselesindeki görüşleri ele alınmış, konuyu nasıl savunduğu dile getirilmiş ve diğer âlimlerden farklı veya benzer görüşleri ortaya konulmuştur. Çalışma yapılırken yazarın kendi yazdığı eserlerden ve fikirlerinden hareketle betimsel ve bulgusal araştırma tekniğinden faydalanılmış, doküman analizi yapılmıştır. Ayrıca savunduğu fikirlerinden hareketle onun gelenekçi ve modernistlik arasında hangi çizgide olduğunun ortaya çıkarılması bu çalışmada amaç edinilmiş; bu bağlamda Mehmed Vehbi Efendi'nin geleneksel İslam anlayışında bir âlim olduğu ve Mâtürîdî akâidini savunan bir müellif olduğu tespitine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Konyalı Mehmed Vehbi Efendi, Akâid, Nübüvvet, Peygamberlik.

Abstract

Konyalı Mehmed Vehbi Efendi is an important intellectual and politician who witnessed both the last period of the Ottoman Empire and the early periods of the Republic and taught in madrasahs. Mehmed Vehbi Efendi, who produced works in many fields of Islamic sciences such as Tafsir, Hadith and Kalam, lived in such a transition period and was interested in politics and served as a member of parliament for a part of his life, making his thoughts on Islamic issues important. The period in which Mehmed Vehbi Efendi lived was a period in which attacks against religion by movements such as positivism and materialism were intense. In this article, Mehmed Vehbi Efendi's views on the issue of Prophethood, which is a subject of the science of Kalam, are discussed, how he defends the issue is expressed, and his different or similar views from other scholars are tried to be revealed. While working, descriptive and heuristic research techniques were used, based on the author's own works and ideas, and document analysis was carried out. In addition, the aim was to reveal his line between traditionalism and modernism, based on the ideas he defended; in this context, it has been determined that Mehmed Vehbi Efendi is a scholar in the traditional understanding of Islam and an author who defends the Mâtürîdî creed.

Key Words: Kalam, Konyalı Mehmed Vehbi Efendi, Belief, Prophet, Prophethood

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Sırtıkara, Hasan – Banaz, Şaban. "Konyalı Mehmed Mehmed Vehbi Efendi 'nin Nübüvvet Anlayışı". Uluslararası Dorlion Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (DASAD) 1/2 (Dec. 2023), 200-225. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10246122>

1. GİRİŞ

Nübüvvet bahsi îtikâdî konular içerisinde en başta zikredilen önemli konulardandır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de iman esasları içerisinde hakkında geniş bilgi verilen konuların başında Tevhid'den sonra Nübüvvet konusu gelmektedir.¹ Kelâm âlimleri Kur'an-ı Kerim'de peygamberlikle ilgili zikredilen ayetleri yorumlamış ve açıklamalarda bulunmuşlar; Peygamberlik müessesine gerek olmadığını söyleyenlere karşı da eserlerinde bu konuyla ilgili başlıklar açmak suretiyle konuya dair yapılan itiraz ve saldırılara gerekli cevaplar vermişlerdir.²

Nübüvvet konusuna sadece Müslümanların îtikâdi meselesi olarak değil, diğer din ve inançların da ortak bir meselesi olarak bakmak gerekmektedir. Çünkü insanlar geçmişte ve günümüzde inanç alanında çeşitli buhranlar yaşamıştır ve yaşamaktadır. Bu alandaki buhranlar ise peygamberler vasıtasıyla çözüme kavuşturulmuştur. Araştırmacılar bu konudaki bilgileri güncellemez ve günümüz insanının anlayacağı dile aktaramaz ise insanlar içine düştüğü inançsal sıkıntılardan kurtulamayacaktır. Nübüvvet konusu üzerine yapılan çalışmalar çoğaldıkça bu konu üzerindeki bilgiler şeffaflaşacak ve netleşecek; dolayısıyla konu hakkındaki tartışmalar ve soru işaretleri de giderek azalacaktır. Peygamberliğin konumu, değeri ve önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Mehmed Vehbi Efendi hem Osmanlı'nın son dönemine şahitlik eden hem de Cumhuriyet Dönemi'nin ilk âlimlerinden olma özelliğine sahip önemli bir İslam âlimidir. Cumhuriyet dönemi âlimlerinden sayılması onun gelenekten koptuğu ve modern tarzda yeni bir İslam anlayışına sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü Mehmed Vehbi Efendi yazdığı bütün eserlerinde kendinden önce ortaya konulan İslami geleneği genellikle takip ve teyit etmiş, geleneksel çizgide ortaya konulan İslami düşüncelerin benzerlerini dile getirmiştir.³ Ancak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte köprü vazifesi üstlenmiş bir âlim olmasından ötürü Mehmed Vehbi Efendi'nin görüşleri bizim açımızdan önem arz etmektedir. Mehmed Vehbi Efendi'nin hayatı, eserleri ve görüşlerinin ortaya konulması maalesef çok geç dönemlerde yapılmaya başlanmıştır. Ancak gecikmeli de olsa Mehmed Vehbi Efendi'nin görüşleri hakkında günümüzde birçok çalışma yapılmaktadır. Eserlerinin hemen hemen hepsi günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Günümüzde özellikle Tefsir, Hadis ve Akâid alanındaki eserleri üzerine akademik çalışmalar yapılmaktadır.

Mehmed Vehbi Efendi, eserlerinde görüşlerini beyan ederken aslında kendine has çok özgün fikirler ve ifadeler kullanmamış, daha çok yaşadığı döneme gelinceye kadar İslami meselelerdeki öne sürülen görüşleri aktarmıştır. Bununla birlikte bu görüşleri aktarırken Mâtürîdî mezhebinin bir mensubu olduğuna güçlü bir şekilde vurgu yapmış, mezhebinin görüşlerine genel itibariyle bağlı kalmış ve onları sıkı bir şekilde savunmuştur. Nübüvvet

¹ Muhittin Bahçeci, *Kelâm İlmine Giriş* (Kayseri: Can Ofset Matbaacılık, 1994), 30.

² Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerikandî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, (Ankara: İsam Yayınları, 2017), 271.

³ Remzi Ateşyürek, "Mehmed Mehmed Vehbi Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/ 540-541; Cemal Kutay, *Cumhuriyetin Manevi Mimarları* (İstanbul: Acar Bilgi Merkezi Yayınları, 2013), 101.

meselesinde de bu anlayışını devam ettiren müellifimiz hem Akâid hem de Tefsir alanında ortaya koyduğu eserlerinde yine Mâtürîdî mezhebinin görüşleri doğrultusunda meseleleri izah etmeye çalışmıştır.⁴ Bununla birlikte nübüvvet meselesi hakkında yaptığı bazı izâhatlarda zaman zaman Eş'arî anlayış çizgisine kaymıştır. Mehmed Vehbi Efendi'nin nübüvvet konusu hakkındaki fikirleri bugüne kadar özel bir çalışma olarak ele alınıp incelenmemiştir. Sadece yüksek lisans ve doktora düzeyindeki birkaç çalışmada onun nübüvvet başlığı altında incelenebilecek bazı görüşleri yüzeysel olarak ele alınmıştır. Üstelik bu çalışmalarda konu düzenli ve derinlemesine incelenmemiş; müellifin bütün eserlerinden de istifade yoluna gidilmemiştir.

İşte bu gerekçelerden ötürü Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin Nübüvvet Anlayışı isimli bir çalışma yapmanın hem alana katkı sağlayacağını hem de müellifimizin daha iyi tanıtılmasına vesile olacağını düşündük. Bu amaca yönelik yaptığımız bu çalışmada Mehmed Vehbi Efendi'nin Kelâm ilminin bir konusu olan Nübüvvet meselesindeki görüşlerini ele aldık, konuyu nasıl savunduğunu dile getirmeye çalıştık ve diğer âlimlerden farklı veya benzer görüşlerini ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamızı yaparken yazarın kendi yazdığı eserlerden ve fikirlerinden hareketle betimsel ve bulgusal araştırma tekniğini kullandık ve doküman analizi yaptık. Ayrıca savunduğu fikirlerden hareketle onun gelenekçi ve modernistlik arasında hangi çizgide olduğunun ortaya çıkarılmasını bu çalışmada amaç edindik. Şimdi ilk olarak Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin hayatından ve yaşadığı ilmî ortamdan bahsedip daha sonra nübüvvet ile ilgili görüşlerini ele alıp bu konulardaki temel düşüncelerini ortaya koymaya çalışacağız.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde, betimsel ve bulgusal yöntem olan doküman analizi tekniği ile yürütülmüştür. Bu teknik, belge tarama modeli sayesinde, var olan dokümanların incelenmesine olanak tanımaktadır. Bu çalışmada, insanlarla veya hayvanlarla ilgili herhangi bir etik sorun ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla, Etik Kurul Onayı alınmasına gerek duyulmamıştır.

2. MEHMED VEHBİ EFENDİ'NİN HAYATI

Mehmed Vehbi Efendi, Konya'ya bağlı Hâdim Kasabası'nın bir köyü olan Kongul'da 1861 yılında doğmuştur. Babası, o dönemin tanınmış ilim adamlarından Çelik Hüseyin Efendi'dir.⁵ Müellifimiz Babasına verilen lakaptan ötürü Çelik soy ismini almış, bağlı olduğu ilçeye istinaden de Hâdimî (Hâdimli) lakabıyla anılmıştır.⁶ İlköğrenimini köyündeki mektepte ikmal ettikten sonra Ambarlızâde Mehmed Efendi'de hafızlığını tamamlayarak ondan tecvid,

⁴ Mehmed Vehbi Efendi, *el-Akâidü'l-Hayriye fi Tahrîri Mezhebi'l-Fırkatî'n- Nâciye ve Hüm Ehlü's- Sünne ve'l-Cema'a ve'r-Redd alâ Muhâlifihim* (Konya: Ahmet Kâmil Matbaası, 1340-1343), 3-4; Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, çev. Resul Öztürk (Konya: Eğitim Yayınevi, 2018), 14-15.

⁵ Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2002), 117; Kutay, *Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, 101.

⁶ Ateşyürek, "Mehmed Vehbi Efendi", 28/540-541; Kutay, *Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, 101.

kıraat ve tashîh-i hurûf dersleri almıştır.⁷ 1876 yılında “emsile” ve “bina” derslerini Tokmakzâde Mehmed Efendi’de okumuş, bir yıl sonrada Hâdim Medresesi’ne kaydını yaptırmıştır.⁸ Burada hocalık yapan Hafız Ahmed Efendi’den nahiv ve sarf başta olmak üzere birçok İslami ilmi de tahsil etmiştir. Hocasının tayininin Bardas Medresesi’ne çıkmasıyla birlikte o da hocasıyla birlikte eğitimini tamamlamak için Bardas’a gitmiştir. 1879 yılında Hâdim Medresesi’ne geri dönüş yapmıştır.⁹

Hâdim Medresesi’nde bir sene kaldıktan sonra 1880 yılında Konya’da bulunan Şirvâniye Medresesi’ne girmiştir. Bu medresede görev yapan meşhur din âlimlerinden Tavaslı Osman Efendi’den de usûl ve fıkıh dersleri almış, aynı zamanda Konya müftüsü olan Hacı Hüseyin Efendi’den de *Molla Câmi* okumuştur.¹⁰

Eğitimini tamamlayıp icâzet aldıktan sonra 1888’den itibaren kendisi ders vermeye başlamış, göstermiş olduğu çabamın karşılığı olarak birçok medresede müderrislik yapmıştır. Daha sonra yeni açılan Konya’daki Hukuk Mektebi’nin Verâset ve İntikâl Bölümü öğretim üyeliği görevine getirilmiştir.¹¹

Mehmed Vehbi Efendi’nin siyasi hayatı 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanı ile başlamış, bu dönemde hiçbir partiye üye olmadan İstanbul Meclis-i Mebusânı’na Konya’dan mebus olarak girmiştir. Herhangi bir partiye üye olmama gerekçesini kendi ifadesiyle: “*Esasen bir partiye bağlanmak meşrebime uygun olmadığından, parti hissiyatıyla mütehassis olmadım ve olamam.*” sözleriyle beyan etmiştir.¹² Bu Meclis’in 1911 yılında dağılmasıyla birlikte memleketine (Konya’ya) geldiğinde Türkçe bir tefsir yazmaya karar vermiş ve bundan sonra daha çok tedrisat işlerine kendini vermiştir.¹³

Osmanlı Devleti 1918 yılında I. Dünya Savaşı’ndan mağlup olarak çıkıp Mondros Mütarekesi’ni imzalamak zorunda kalınca Mehmed Vehbi Efendi yeniden çalışmalara başlamış ve son Osmanlı Meclis-i Mebusânı’na Konya’dan yeniden mebus olarak girmiştir. Mehmed Vehbi Efendi Ankara’da 23 Nisan 1920’de açılan Büyük Millet Meclisi’ne aynı şekilde Konya vekili olarak katılmış, o günlerde meclis reisi Celâleddin Arif Bey’in izinli olması sebebiyle kısa bir dönem de meclis reisliğinde bulunmuştur.¹⁴

⁷ Vakkasoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Âlimleri*, 117.

⁸ Remzi Ateşyürek, *Mehmed Vehbi Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 17; İbrahim Bayram, “Mehmed Vehbi Efendi’nin Kader Anlayışı”, *Bilecik Edebiyat İslamiyat Dergisi*, 4/1 (Mayıs-2020), 136-137.

⁹ Veli Ertan, “*Müellifin Tercüme-i Hali (1861-1949)*”, *Hulâsatü’l-beyân fi tefsiri’l-Kur’ân* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966), 1/11; Vakkasoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Âlimleri*, 117.

¹⁰ Ertan, *Hulâsatü’l-beyân fi tefsiri’l-Kur’ân*, 20-21; Vakkasoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Âlimleri*, 117.

¹¹ Ateşyürek, “Mehmet Vehbi Efendi”, 28/541.

¹² Kutay, *Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, 101; Vakkasoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Âlimleri*, 118.

¹³ Veli Ertan, “Tarihte Şer’iyye ve Evkâf Vekilleri”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 8 (Ocak-Şubat 1969), 41; Ateşyürek, “Mehmet Mehmed Vehbi Efendi”, 28/540; Ertan, *Müellifin Tercüme-i Hali (1861-1949)*, 1/12.

¹⁴ Kutay, *Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, 101; Vakkasoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Âlimleri*, 118.

Mehmed Vehbi Efendi, Sultan Vahdettin'in İngilizlerin koruması ile İstanbul'dan ayrılması üzerine Sultan'ın padişahlık ve halifelikten hal'edilmesine dair fetvayı da kendisi vermiştir. Sonrasında hilafet makamına ise Abdülmecid Efendi getirilmiştir.¹⁵

1923 yılının Nisan ayında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin feshedilmesi üzerine Mehmed Vehbi Efendi'nin siyasi hayatı tamamen sona ermiştir. Kendisini artık ilme vermiş, ancak siyasi olaylar bir türlü yakasını bırakmamıştır. Hayatının en zor zamanlarını bu dönemden sonra yaşayan Mehmed Vehbi Efendi birçok kez gözaltına alınmış ve yoğun baskılara maruz kalmıştır. İzmir'de gerçekleştirilen bir suikastla ilişkisinin olduğu iddiasına istinaden Konya ve Ankara'da 20 gün gözaltında tutulmuştur. Suçsuzluğu ortaya çıkınca Mehmed Vehbi Efendi'nin İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmasından son anda vazgeçilmiştir. 15 Nisan 1923'te Şer'iyeye ve Evkâf Vekilliği görevinden ayrılarak emekli olmuştur. Hayatı, ilim ve hizmet yolunda geçen Mehmed Vehbi Efendi 27 Kasım 1949'da 88 yaşında vefat etmiştir. Kabri Konya Merkez Ankara yolu üzerindeki Musalla Mezarlığı'ndadır.¹⁶

Mehmed Vehbi Efendi bu dünyadan göçüp gitse de kendini unutturmayacak birçok eser bırakmıştır. Tefsir alanında *Hulâsatü'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*¹⁷ ve *Ahkâm-ı Kur'aniye*¹⁸, Hadis alanında *Sahîh-i Buhârî Tercîd-i Sarîh Muhtasarı Tercümesi*, Akâid alanında *Akâid-i Hayriyye*¹⁹, siyaset ve politikayla ilgili ise *Avâmil-i Umrân* ve *Siyasi Hâtıralar* adında eserleri vardır.²⁰

3. YAŞADIĞI DÖNEMİN İLMÎ ORTAMI

Mehmed Vehbi Efendi'nin Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yaşamış olması her iki dönemde yaşanan ilmî hayatın birlikte incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu dönemlerin göz önünde bulundurulması ise görüşlerinin daha sağlıklı anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Osmanlı eğitim kurumlarının temelini medreseler oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerindeki medreselere bakıldığında burada okutulan derslerin ağırlıklı olarak dini ilimlerden müteşekkil olduğu görülmektedir. Bu durum ilim adamlarının da ağırlıklı olarak dini alanda eserler vermesine zemin hazırlamıştır. Aklî diyebileceğimiz ilimler ise daha çok bireysel çalışmalar sayesinde ilerlemiştir.²¹

Osmanlı'nın yıkılışını takiben Cumhuriyet'e miras kalan birçok eğitim kurumu dönüştürülmüş ve bu kurumlarda köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin en

¹⁵ Kutay, *Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, 102; Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri*, 120; Ertan, *Tarihte Şer'iyeye ve Evkâf Vekilleri*, 41.

¹⁶ Ertan, *Tarihte Şer'iyeye ve Evkâf Vekilleri*, 41; Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri*, 121.

¹⁷ Ertan, *Müellifin Tercüme-i Hali (1861-1949)*, 1/12; Öztürk, *Akâid-i Hayriyye*, 9; Harun Torunoğlu, *Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin Ulûhiyyet Anlayışı* (İğdır: İğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, 2014), 12-13; Recep Demir, "Ahkâm Tefsiri ve Mehmed Vehbi Efendi'nin Ahkâm-ı Kur'aniye'si", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 22 (2013), 433.

¹⁸ Ateşyürek, "Mehmet Vehbi Efendi", 28/540.

¹⁹ Öztürk, *Yeni İlm-i Kelâm Hareketi ve Mehmed Vehbi Efendi*, 60.

²⁰ Ateşyürek, "Mehmet Vehbi Efendi", 28/541.

²¹ A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982),17-31.

önemlileri 3 Mart 1924 yılında uygulamaya konulan Tevhîd-i Tedrisât kanunuyla medreselerin kapatılmasıyla başlamıştır.²² Eğitim sınıflandırılarak ilk, orta, lise ve yüksekokul olarak belirlenmiştir. Bu okulların ihtiyacını gidermeye yönelik kitap, öğretmen ve okul binası gibi birtakım çalışmalar yapılmıştır.²³ Bu durum hiç şüphesiz o dönemin fikir dünyasında ve ilim adamlarının görüşlerinde de değişikliklere sebep olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilim ve fikir dünyası âdeta durma noktasına gelmiştir. Medreselerin kapatılmasıyla toplumda din adamı sayısı bir hayli azalmıştır. Bu durum toplumsal açıdan olumsuz bir hava oluşturunca 1924'te 29 İmam-Hatip Okulu açılmış, ancak hükümetin desteği olmadığından bu okullar zamanla öğrenci kaybı yaşamış ve 1930 yılında tamamen kapatılmıştır. İstanbul Üniversitesi bünyesinde açılan İlahiyat Fakültesi de 1933 yılında kapatılmıştır.²⁴ Yine aynı düşünce doğrultusunda 1927 yılında ilkokul, ortaokul ve liselerde din dersleri kaldırılmıştır.²⁵ Bu tür politikalar dönemin insanları tarafından eğitim alanında dünyevileşmenin en bariz örnekleri olarak algılanmıştır.

1949 yılına kadar öğrenciler dini eğitimden mahrum kalmışlar, dini eğitim daha çok camilerde, kurslarda ve tarikatlarda kısıtlı olarak verilebilmiştir.²⁶ Türk toplumunun büyük çoğunluğu dini eğitimden yoksun kaldığı için onların çocukları da dini eğitim almadan yetişmiştir. Medreselerin ve İlahiyat Fakültesinin kapatılmasıyla din adamı yetişmemiştir. Eğitim alanında yapılan bu çalışmalar dini alanda olumsuz bir neticeye sebep olmuş, toplumda dünyevileşme ve materyalist düşünce yaygınlaşmaya başlamıştır.²⁷

Mustafa Kemal'in başlatmış olduğu devrim hareketiyle Hilafet ve Şer'iyeye Mahkemeleri kaldırılmış, yazı ve dil devrimi gerçekleştirilmiştir. Bu devrimler devletin her alanda laiklik ilkesini benimsediğinin de kanıtı olmuştur. Laiklik adına yapılan en önemli iş ise şeriatın hukuk alanından çıkarılması olmuştur.²⁸ Bu dönemde, çeşitli yasak ve engellere rağmen ilim adamları çalışmalarını gizliden de olsa devam ettirmişlerdir. İşte Mehmed Vehbi Efendi böyle bir dönemde eserleri ve fikirleriyle ilim dünyasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Meşrutiyet ve onu takip eden dönemler içerisinde bir kısım uygulamalar farklı şekilde hayata sokulsa da Müslüman topluma önderlik yapan ilim ehli ve aydınlar da kendi içlerinde birtakım sorgulamalara girişmişlerdir. Bu manada XIX. yüzyıla gelindiğinde İslam dünyasının Avrupa karşısındaki durumu tartışılmaya başlanmış, Müslümanların siyasi ve sosyal alanda

²² Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, haz. Ahmet Kuyaş (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1973), 459; Cemil Öztürk, "Osmanlı Eğitim ve Eğitim Kurumları", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2007), 33/568; Metin Yurdağür, *Ünlü Türk Kelamcıları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 200.

²³ Necdet Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1992), 29.

²⁴ Preston Hughes, *Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Atatürkçülük*, çev. Narin Özlem, (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2009), 53-54; Halis Ayhan, "İmam-Hatip Lisesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2000), 22/191; Halis Ayhan, "İlahiyat Fakültesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/ 70-72.

²⁵ Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, 27.

²⁶ İsmail Kara, *Şeyhendifinin Rüyasındaki Türkiye* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998), 118.

²⁷ Kemal H. Karpat, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi*, çev. Esin Soğancılar (Ankara: İmge Kitabevi, 2007), 44.

²⁸ Özer Ozankaya, *Türkiye'de Laiklik Atatürk Devriminin Temeli* (İstanbul: Cem Yayınevi, 2000), 190-192; Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 521.

Avrupa'nın gerisinde kaldığı gibi bir düşünce yaygınlaşmaya başlamıştır. Ayrıca bu meselenin ilmî yönden de ele alınması ve araştırılması gerektiği üzerinde durulmuştur.²⁹ İslami ilimlerle topluma nasıl yön verilebileceği üzerinde düşünülmüş, mevcut ilimlerin içerik ve yöntem açısından zamanın ihtiyaçlarına cevap veremediği gibi eleştiriler dillendirilmeye başlayınca bu ilimleri yenileme fikri zorunlu olarak ortaya çıkmıştır. Bu yöndeki çalışmalar giderek hız kazanmış, ilk olarak tefsir alanında yenilik çalışmalarına başlanılmış, yeni yöntem ve yaklaşımlarla tefsirler yazılmıştır. Fıkıh alanında içtihat kapısının kapandığı fikri şiddetle eleştirilmiş, taassup derecesindeki mezhep mensûbiyetliğinin olumsuz yansımaları üzerinde durulmuş, İslam düşüncesinin ürünlerinden biri olan farklı bir görüşe başvurularak zamanın ihtiyaçlarına göre fikhî meselelerin çözülmesi gerektiği fikri yaygınlaşmıştır. Bu düşünceler doğrultusunda içtihadı önem veren, toplumsal tercihlere yer veren yenilikçi eserler yazılmıştır.³⁰

Yenilikçi anlayışla ilgili çalışmalar en fazla Kelâm sahasında görülmüştür. Bu dönem *Yeni İlm-i Kelâm Dönemi* olarak adlandırılmıştır. Kelâm ilminin dönemin sorunlarına cevap veremediği, ortaya çıkan fikir akımlarına karşı savunmasız kaldığı, dayandığı ilmî ve felsefî verilerin toplumları ileriye götürmekten ziyade geriye götürdüğü gibi düşünceler Yeni İlm-i Kelâm dönemini başlatmıştır. Yeni İlm-i Kelâm çalışmalarıyla hedeflenen ise günün sorunlarına cevap verebilmek ve bu sorunları çözüme kavuşturabilmek olmuştur.³¹

Yeni İlm-i Kelâm döneminin doğuş sebepleri hakkında ayrıca şunları da söylemek mümkündür: Batıya ait bilim ve düşünce dünyasındaki metotların İslam dünyasına yansması, batılılaşma ve modernleşme çalışmalarının başlaması, doğuda ve batıda İslam'a yönelik eleştirilerin artması, pozitivism ve materyalizm gibi felsefî akımların ortaya çıkması, bid'at ve hurâfelerin çoğalması, zamanın ruhuna uygun yeni metotla yazılmış kelâm eserlerinin olmayışı gibi birtakım sebepler Yeni İlm-i Kelâm anlayışının çok kolay taraftar bulmasına zemin hazırlamıştır.³²

Bu dönemde Yeni İlm-i Kelâm Hareketi'ne eserleriyle ve düşünceleriyle katkıda bulunan alimler ve kelam ilmi açısından öne çıkan eserleri şunlardır: Abdüllatif Harpûti'nin (ö. 1842-1916) *Tenkîhu'l Kelâm*'ı, Hüseyin el-Cisr'in (ö. 1845-1909) *el-Husunü'l-Hamidiyye*'si, Muhammed Abduh'un (ö. 1849-1905) *Risâletü't Tevhid*'i, Şiblî Nu'mânî'nin (ö. 1857-1914) *el-Kelâm*'ı, Filibeli Ahmed Hilmi'nin (ö. 1865-1914) *Üssi-i İslâm: Hakâik-i İslamiyye'ye Müstenid Yeni İlm-i Akâid*'i ve İzmirli İsmail Hakkı'nın (ö. 1869-1946) *Yeni İlm-i Kelâm* gibi eserleridir.³³

²⁹ Öztürk, "Osmanlı Eğitim ve Eğitim Kurumları", 33/566.

³⁰ Yurdagür, *Ünlü Türk Kelâmcıları*, 194; M. Sait Özervarlı, "Yeni İlm-i Kelâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/427-428.

³¹ Özervarlı, "Yeni İlm-i Kelâm", 43/427.

³² Mehmet Salih Geçit, "Son Dönem Temsilcileri Bağlamında Yeni İlm-i Kelâm Hareketi (Anadolu Örneği)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/1 (2016), 3; Yurdagür, *Ünlü Türk Kelâmcıları*, 197.

³³ Özervarlı, "Yeni İlm-i Kelâm", 43/428; Yurdagür, *Ünlü Türk Kelâmcıları*, 197.

İsimlerini ve eserlerini zikrettiğimiz yukarıdaki âlimlerle aynı dönemde yaşayan Mehmed Vehbi Efendi yazmış olduğu eserlerinde onlarla benzer görüşleri paylaşmıştır. Bu bağlamda Mehmed Vehbi Efendi yazmış olduğu *Akâid-i Hayriyye* adlı eserinin giriş bölümünde şu ifadelerle yer vermiştir:

“Âlem Hak ile bâtilin kavgasından hiç uzak kalmamıştır. Hak ehli, kendi zamanlarında ortaya çıkan bâtil inançlara karşı kitaplarında hakkı savunmuşlardır. Çünkü dönemin ihtiyaçları neyse çalışmalarda o yönde yapılmıştır. İman esaslarının aslı tüm peygamberlerin getirdiği şeriatlarda değişmeden korunmuştur. Değişimler sadece amel yönünde olmuştur. Ama son asra baktığımızda sekülerleşme artınca toplumda fitne, bozgunculuk ve dünyaya karşı yöneliş artmış, bazı bozuk îtikatlar ortaya çıkmıştır.”³⁴

Yukarıda kısaca anlattığımız işte böyle bir dönemde yaşayan Mehmed Vehbi Efendi bâtil fikirleri reddeden ve onları savunanların görüşlerini çürütecek kitaplar yazılması gerektiğini söylemiş; bu amaca yönelik de *Âkaid-i Hayriyye* isimli eserini kaleme almıştır.³⁵

4. MEHMED VEHBİ EFENDİ'NİN NÜBÜVVETLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

İslam inanç esaslarına göre Hz. Peygamber'den gelen sahih rivayetler doğrultusunda İslam dininin iman esasları altı başlıkta toplanmıştır. Ancak bu iman esasları İslam âlimlerinin çoğunluğu tarafından üç ana başlıkta toplanmıştır.³⁶ Kelâm âlimleri de Kelâm ilmini konularına göre sınıflandırırken bütün semâvi dinlerin ortak olarak kabul ettiği Tevhit, Nübüvvet ve Meâd olan bu üç ana başlığı esas almıştır. Mehmed Vehbi Efendi'nin eserlerine baktığımızda bu konuların üç başlık halinde incelendiği görülmektedir. Mehmed Vehbi Efendi, akâid sahasındaki yazmış olduğu eserinde Allah'ın varlığını ve tek olduğunun delillerini sıraladıktan sonra ikinci sırada nübüvvet konusunu ele almış, son başlıkta da meâd konusuna yer vermiştir.

4.1. Nebî ve Nübüvvet

Mehmed Vehbi Efendi nübüvvet ve nebî kavramları yerine daha çok Farsça kökenli olan “peygamber” (haber getiren) ve “peygamberlik” kavramlarını kullanmaktadır. Müellifimiz “Allah ile kulları arasında elçilik görevi” anlamında risâlet ve nübüvveti; bu görevi îfa eden anlamında da resûl ve nebî kavramlarını kullanmıştır.³⁷

Mehmed Vehbi Efendi nübüvveti “haber” nebîyi ise “dinin emir ve yasaklarını aktarmakla görevli kişi”³⁸ ya da kendisine yeni bir şeriat verilmeyen, kendisinden önceki şeriatı tebliğle görevlendirilen peygamber olarak tarif etmiştir.³⁹ Mehmed Vehbi Efendi başka

³⁴ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 14-15.

³⁵ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 3-4.

³⁶ Bahçeci, *Kelâm İlmine Giriş*, 30.

³⁷ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 68; Ayrıca bkz. Abdüllatif Harpûtî, *Tenkîhu'l kelâm fi Akâidi Ehli'l-İslâm*, haz. Fikret Karaman (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016), 199; Bekir Topaloğlu- İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (Ankara: İsam Yayınları, 2017), 251; Emrullah Yüksel, *Kelâm Dersleri* (Erzurum: Yükseköğretim Kurulu Matbaası, 1986), 42.

³⁸ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 68.

³⁹ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966), 55; Münin Çevik, *Hülâsatü'l-Beyân fi tefsiri'l-Kur'ân* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966), 3561.

bir yerde ise şöyle bir tarif yapmıştır: Nübüvvet Allah'ın akıl sahibi kulları arasından seçtiği bir çeşit elçilik görevidir. Peygamber ise insanoğlunun aklıyla kavrayamadığı dinî ve dünyevî konular hakkında bilgi aktarmakla görevli elçidir.⁴⁰

4.2. Resûl ve Risâlet

Mehmed Vehbi Efendi'ye göre risâlet ve tebliğ doğrudan doğruya “resûl” kelimesinin çağrıştırdığı iki mefhumdur. Bu anlamlara göre “resûl” kavramı bünyesinde elçilik ve tebliğ vazifesini barındırır. O halde resûl, görevlendirildiği kimselere tebliğ etmek üzere elçilik vazifesini taşıyan kişidir.⁴¹ Bir insanı önemli bir iş için görevlendirdiğinizde o insan sizin elçiniz olur. Müellife göre resûl kavramı Kur'an'da önemli bir vazife için görevlendirilen elçi manasında kullanılmıştır.⁴²

Mehmed Vehbi Efendi'ye göre resûl kavramı yerine kullanılan “elçi” kavramı Kur'an'da hem tekil hem de çoğul anlamda kullanılmaktadır.⁴³ Tekil anlamında Allah Teâlâ Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: “*Andolsun, içinizden size bir elçi gelmiştir.*”⁴⁴ Çoğul anlamında ise şöyle buyurmaktadır: “*Deyin ki biz âlemlerin Rabbi'nin elçileriyiz.*”⁴⁵ “Resûl” kelimesiyle bazen melekler bazen de peygamberler kastedilir. Bunun delili de Kur'an ayetleridir.⁴⁶ “*O Kur'an, şüphesiz değerli bir elçinin getirdiği sözdür.*”⁴⁷ ayetinde vahiy meleği Cebrâil kastedilmektedir ama çoğunlukla peygamberler olarak anlaşılmıştır.⁴⁸ Bu ve buna benzer ayetlerin açıklamalarına bakıldığında Mehmed Vehbi Efendi'nin resûl kelimesini haber getiren olarak tanımladığı görülmektedir.⁴⁹ Başka bir ayetin (el-Hac, 22/52.) tefsirinde “resûl” kelimesini elçilik vazifesiyle görevlendirilen kişi, “risâlet” kelimesini de peygamberlik görevi olarak tanımlamıştır. Yine bir başka ayetin açıklamasında ise resûlü, kendisine yeni bir şeriat verilen elçi olarak tarif etmiştir.⁵⁰ Kısaca peygamberlik vazifesini yapana resûl, bu vazifeye ise risâlet demiştir.⁵¹

Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye* isimli eserinde risâlet ve peygamberliği aynı anlama gelen iki kavram olarak ifade etmiştir. Öncelikle peygamberliğin tanımına yer vermiş ve peygamberliği şöyle tarif etmiştir: “Peygamberlik, Allah'ın akıl verdiği kulları arasında bir tür elçilik vazifesidir. Peygamber ise insanın aklıyla idrak edemediği dinî ve dünyevî olan her şeyi açıklamak, insanları tatmin ve dini tebliğ etmekle görevlendirilmiş elçidir.” Müellif

⁴⁰ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 79.

⁴¹ Muhittin Bahçeci, *Ayet ve Hadislerde Peygamberlik ve Peygamberler (Nübüvvet ve Risalet)* (İstanbul: Türdav Yayınları, 1977), 71-72; Ayrıca bkz. Bekir Topaloğlu vd., *İslam'da İnanç Esasları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1998), 164; Nası Aslan, “Risalet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 2008), 35/125.

⁴² en-Neml, 27/35; Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân*, 10/4009.

⁴³ İsfahânî, *el-Müfredât*, 426-427.

⁴⁴ et-Tevbe, 9/20.

⁴⁵ eş-Şu'arâ, 26/16; Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân*, 10/3881.

⁴⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, 427.

⁴⁷ et-Tekvîr, 81/19.

⁴⁸ İsfahânî, *el-Müfredât*, 426-427; Topaloğlu vd., *İslam'da İnanç Esasları*, 165.

⁴⁹ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân*, 15/6362.

⁵⁰ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân*, 9/3561.

⁵¹ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân*, 3/1117.

nübüvvet ve nebî tanımlarını da şöyle yapmıştır: “Nübüvvet, haber anlamına gelmektedir. Nebî ise dinin hükümlerini tebliğ etmekle sorumlu kişidir.” Bu tanımlara baktığımızda peygamberlik, elçilik manasında; nübüvvet ise elçinin taşıdığı haber anlamında kullanılmıştır.⁵²

4.3. Vahiy

Mehmed Vehbi Efendi'ye göre vahyin hakikatini Allah bilir, mahiyetini ise ancak peygamberler kavrar. Kendilerine defalarca vahiy gelmiş olan peygamberler vahyin inceliklerini bilir ve açıklarlar. Çünkü vahyin manası onların benliklerinde zuhûr etmiştir. Başkalarının onu açıklamaya kalkışması körün renklerden bahsetmesi kadar abestir.⁵³

Mehmed Vehbi Efendi konuyla ilgili açıklamalar yaparak, bazı vahiy şekillerinden bahsetmektedir. Bu manada Şûrâ Suresi 51. ayetin tefsirinde şunları söylemektedir:

“Allah Teâla bütün sıfatlarında âli olduğundan, insanlar Allah'ı görmek suretiyle konuşmaktan acizdir. Ancak insan, Allah'la, ilham, vahiy ve perde arkasından konuşabilir. Çünkü insan kusurlu ve fânidir, Allah ise kusursuz ve bâkidir. Beşerin Allah ile konuşması, Allah'ı görmeksizin bir ses işitmek veya bir meleği elçi gönderip Allah'ın izniyle dilediğini vahyedip tebliğ etmek suretiyledir. Çünkü insanın gücü doğrudan doğruya Allah Teâla ile konuşmaya yetmez. Allah'ın her fiilinde birçok hikmetler vardır. Allah vahiy ile konuşur, perde arkasından konuşur, bazen de melek vasıtasıyla konuşur.”⁵⁴

Mehmed Vehbi Efendi Allah'ın peygamberlerin kalbine ilham ettiği vahiy içerisine üçüncü olarak kutsi hadisleri de katar. Ona göre Peygamberimizin kalbine sözsüz olarak aktarılan manalar diğer hadisleri teşkil eder.⁵⁵ Mehmed Vehbi Efendi Mâide Suresi 111. ayetin tefsirinde Taberî'den (ö. 310/923) örnek vererek vahyin tanımını şöyle yapmıştır: “Vahiy, ilham ve kalbe koymak anlamına gelmektedir”.⁵⁶

Mehmed Vehbi Efendi, diğer vahiy çeşitleri hakkında da bilgi vermiştir. Ona göre dördüncü vahiy çeşidi Cebrâil'in aslî sûrette peygambere görünerek bildirdiği vahiydir. Peygamberimizin Hıra Dağı'nda ve Miraç Olayı'nda Sidretü'l-Müntehâ'da iken Me'vâ Cenneti yanındaki aldığı vahiy bu türdendir.⁵⁷ Beşincisi, Cebrâil'in kendisi görünmeden peygamberimize bildirdiği vahiydir. Bu tür vahiy çan sesi veya arı vızıltısına benzeyen sesler şeklinde gelmiştir.⁵⁸ Altıncısı, Cebrâil'in insan şeklinde getirmiş olduğu vahiydir. Cebrâil'in sahâbeden Dihye b. Halife el-Kelbî'nin kılığına girerek Peygamberimize getirmiş olduğu vahiy

⁵² Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 68.

⁵³ Bahçeci, *Ayet ve Hadislerde Peygamberlik*, 174.

⁵⁴ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân*, 13/5170.

⁵⁵ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân*, 13/5172.

⁵⁶ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân*, 4/1355.

⁵⁷ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân*, 13/5170.

⁵⁸ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân*, 4/576; Ayrıca bkz. İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 678; Şerafeddin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam* (Konya: Tekin Kitabevi, 1988), 320; Bahçeci, *Ayet ve Hadislerde Peygamberlik*, 175-179; Süleyman Uludağ, *İslam'da İnanç Konuları ve İ'tikadi Mezhepler* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1992), 196.

şeklidir.⁵⁹ İlham kavramını müstakil bir başlık olarak ele alan müellifimiz tanımını şöyle yapmıştır: “Allah’ın doğrudan ya da melek aracılığıyla iyilik fısıldayan bilgileri insanın kalbine ulaştırmasıdır.”⁶⁰

İlham kavramı Kur’an’da yalnız bir ayette (eş-Şems 91/8) geçmektedir. Mehmed Vehbi Efendi, akâid kitabında ilhamın insanın kalbinde bir şeyin belirmesi manasına geldiğini söylemiş ve bir nakilde bulunmuştur. Bu manada onun atıfta bulunduğu Ebussuûd Efendi’ye (ö. 982/1574) göre ilham iyi ve kötü olan şeyleri Allah’ın kitapları ve peygamberleri vasıtasıyla tarif etmek ve anlatmak suretiyle iyi ve kötü cihetinde nefse kuvvet vermesidir. Mümin olan takvayı arzu ettiğinde Allah ona itaati, kâfir olan günahı arzu ettiğinde ise ona isyanı kolaylaştırır.⁶¹

4.4. Nübüvvetin İmkânı

Peygamber göndermenin imkân dâhilinde olduğunu ifade eden kelimciler konuya daha çok akli açıdan yaklaşmışlardır. Onlara göre nübüvvet konusu hem beşerî hem de ilahî açıdan mümkündür. Nitekim Allah; dileyen, isteyen ve konuşandır. Allah bu sıfatlarını nübüvvet kurumuyla tecelli ettirir ve isteklerini bu sayede mahlûkatına, yarattıklarına bildirir. Nübüvvetin mümkün olmadığı iddiası Allah’ın hem mükemmel varlık olmadığı hem de Allah’a ait bu tür sıfatlarının veya tesirlerinin etkisiz olduğu anlamına gelir. Aynı şekilde nübüvvet beşerî açıdan da mümkündür.⁶² Çünkü ruhî ve bedenî özellikleri itibarıyla insanların birbirinden farklı olması gibi, peygamberlerin de farklı özellikler ve kabiliyetlerle donatılması mümkündür. Nasıl ki gözleri gören birinin görmeyen birine göre olaylar ve varlıklar hakkında çok daha fazla bilgilere sahip olması makul ve mantıklı ise, farklı özelliklerde ve özel donanımlarla yaratılan bir insanın (peygamberin) metafizik âlemle irtibat kurması aklın ve duyuların veremediği birtakım bilgilere erişmesi de mümkündür.⁶³

Nübüvvetin gerekli olmadığıyla ilgili iddialara çeşitli cevaplar veren Mehmed Vehbi Efendi nübüvvet kurumuna saldırıların her daim olduğunu ve olacağını ifade etmiş ve bu itirazlara ayetler ışığında cevap vermiştir. O, nübüvvetin doğruluğuna delâlet eden delillerin itiraz kabul etmeyeceğini çünkü itiraz edenlerin kendi kendine yaratılmadığı gibi yeri ve göğü yoktan var etme gücüne de sahip olmadığını, bunlara güç yetiremeyenlerin nübüvvet kurumuna itirazlarının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir.⁶⁴ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye* isimli eserinde peygamberliğin varlığına ve imkânına itiraz edenlere karşı şu delilleri sunmuştur:

“Nübüvvetin imkânının en büyük delili, nübüvvetin varlığı ve ispat edilmesidir.

⁵⁹ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân*, 4/1576; Ayrıca bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlmî Kelâm*, (İstanbul: Yeni Matbaa,1959), 137; Gölcük-Toprak, *Kelam*, 318; Yavuz, *Vahiy*, 440-443; Uludağ, *İslâm'da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler*, 197.

⁶⁰ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân*, 11/4547.

⁶¹ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân*, 15/6463.

⁶² Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/282.

⁶³ Yavuz, “Nübüvvet”, 33/282; Şerafeddin Gölcük, *İslâm Akâidi* (İstanbul: Bayrak Matbaası, 1997),145; Gölcük- Toprak, *Kelam*, 296; Bekir Topaloğlu vd., *İslâm'da İman Esasları*, (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 102.

⁶⁴ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*,14/5614-5615.

Eğer bir şey varsa ve gerçekse onun imkânına kesinlikle hükmolunur. Peygamberlerin nübüvveti tevâtürle sabittir ve inkâr edilmesi imkânsızdır. İnkârı mümkün olmayan bir şeyin varlığı da mümkündür. Şayet mümkün olmasaydı, ortaya çıkmazdı, hâlbuki ortaya çıkmıştır.”⁶⁵

Mehmed Vehbi Efendi'nin burada ifade ettiği delili Seyyid Şerîf Cürçânî'nin (ö. 816/1413) eserinde de görmek mümkündür.⁶⁶ Evrendeki mükemmel düzenin varlığı ancak insanlar arasında adaleti yerleştirecek peygamberlerin varlığıyla mümkün olacağından peygamberliğin varlığı aklen zorunludur.⁶⁷ Çünkü Allah peygamberlerin doğruluğunu mucizeyle desteklemiş ve ona iman edilmesini emretmiştir. Peygamberlere iman etmek, Rabbimizin gönderdiği bütün peygamberlerin ve getirdikleri ilahi hükümlerin hak ve gerçek olduğuna gönülden inanmayı gerektirir.⁶⁸

4.5. Nübüvvet Olan İhtiyaç ve Nübüvvetin Gerekliliği

Mehmed Vehbi Efendi akâid kitabında dinin gerekliği başlığı altında peygamberliğin de gerekliğinden bahsetmiştir. Burada peygamberliğe olan ihtiyacın akıl ve nakil yoluyla sabit olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹ Bunun yanında peygamberliğe ihtiyaç olmadığını söyleyen akımlar da olmuştur. Bunlar öncelikli olarak Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr edip, nübüvvet kurumun gereksiz olduğunu çeşitli eleştirilerle dile getirmişlerdir.⁷⁰ Bu konuda yapılan itiraz ve eleştirilerin başını Berâhime ve Sâbiyye gibi inanç gurupları çekmiştir. Onlar aklın iyi gördüğü her şeyi geçerli, kötü gördüğü her şeyi ise geçersiz saymışlardır. Aklın kararsız kaldığı durumlarda ise o şeye ihtiyaç varsa iyi, ihtiyaç yoksa kötü kabul etmişlerdir. İşte böyle bir bakış açısıyla meseleyi ele alan yukarıda zikrettiğimiz bazı gruplar, akıl peygambere ihtiyaç duymaz diyerek nübüvvetin gerekli olmadığı kanaatine varmıştır.⁷¹ Mehmed Vehbi Efendi onlara cevap olarak şunları söylemiştir: Akıl her konuda güzel ve çirkin olanı idrak edemez, o sadece Allah'ı bilmek gibi sınırlı olan birkaç meselede yeterli olur. Dolayısıyla Allah tarafından sorumlu tutulduğumuz söz ve davranışlarımızın güzel ya da çirkin olduğunu akıl kavrayamaz. Aklın kavrayamadığı bu durumlarda din devreye girer, din ise peygamber olmadan yaşam bulmaz. Çünkü ibadetlerin yapılış şekillerini ve zamanını tayin etmede akıl vahye ihtiyaç duymaktadır. Vahyi insanlara bildirecek olan da peygamberdir. Peygamberler hastasını tanıyan, onun için hangi ilacın faydalı olduğunu bilen uzman hekim gibidir. Her hasta derdine deva olacak ilacı kendisi tecrübe edecek olsa ki bunu yapabilir ancak bu çok uzun zaman alacağından hastalığına derman olmayacaktır. Bunun gibi herkes bizzat kendisi tecrübe etmeye kalksa o zaman birçok sanat dalı âtil durumda kalacak ve

⁶⁵ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 105.

⁶⁶ Seyyid Şerîf Cürçânî, *Şerhu'l Mevâkıf -Mevâkıf Şerhi*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 3/414.

⁶⁷ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 93.

⁶⁸ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 95.

⁶⁹ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 72.

⁷⁰ Yavuz, "Nübüvvet", 33/282.

⁷¹ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 75; Ayrıca bkz. Kâdî Beyzâvi, *Tavâli'u'l- Envâr (Kelam Metafizîği)*, çev. İlyas Çelebi-Mahmut Çınar (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 222; Yavuz, "Nübüvvet", 33/281.

insanlar perişan olacaktır. Şayet herkes kendini uzman bir hekime teslim ederse perişan olmaktan ve her şeyi tecrübe etme sıkıntısından kurtulacaktır. Âlemin düzeni de böylelikle sağlanmış olacaktır. Din konusunda da durum buna benzemektedir. İnsanlar, kendilerini peygamberin rehberliğine bıraktıklarında eşyanın güzelliği ya da çirkinliğini araştırma külfetinden kurtulacak, üzerlerine vacip olan ahkâmı peygamberden kolaylıkla öğreneceklerdir.⁷² İbâhiyye Fırkası insanın faydası için hayvan kesmenin, bazı günlerde açlığa ve susuzluğa ihtiyacı olmayan vücudu aç bırakmanın akla uygun olmadığını söylemektedir. Mehmed Vehbi Efendi onlara şu cevapları vermektedir: Bu gibi sapık guruplar dinin emirlerini kabul etmeyip, kendi heva ve arzularına, keyfi isteklerine göre hareket ettikleri için bu istekleri değersizdir. Çünkü hayvanlar insanlara hizmet için yaratılmıştır. İnsan, emrine ve himayesine verilen hayvan konusunda Allah'ın dilediği şekilde tasarruf hakkına sahiptir. Allah'ın emri böyledir, akıl da bunu kabul eder. Bize düşen de Allah'ın emrine uymak ve hükümleri doğrultusunda mülkümüzde istediğimiz gibi tasarrufta bulunmaktır.⁷³ Dinlerin tamamı insanların zaruri ihtiyaçları sonucu doğmuş ve insanlığın ihtiyaç duyduğu her konuda çözümler üretmiştir. Bu guruplar kendilerini heva ve heveslerine kaptırmış, arzu ve isteklerini nefse kaptırmakla düşünceleri körelmiş, basiretleri kapanmıştır. Bu nedenle Allah'ın emirlerine karşı, kulakları sağır gözleri de kör olmuştur.⁷⁴

Mehmed Vehbi Efendi nübüvvetin aklen gerekli olduğunun ispatını insanın yaratılış itibarıyla medeni olmasıyla açıklamaktadır. Ona göre medeni insan toplum halinde yaşayan, farklı mesleklere yönelen, temel gereksinimlerini karşılayan, insanlığın geleceğine yön verecek keşiflerde bulunan, aile kuran, ahlaki değerler oluşturan, devlet inşa eden, adaleti tesis eden, rabbine şükreden insandır. Medeni insan bu eylemlerini gerçekleştirirken başka insanlarla birlikte hareket etmek zorundadır. Ancak medeni insanın doğasında zikredilen bu iyi eğilimlerin yanında fitratında getirdiği kötülük duygusuna, akıl ve beş duyunun sunduğu sınırlı bilgilere bağlı kalarak başkalarının hakkına tecavüz edip onlara zulmetme, dünya ve ahiret saadetini kaybetme ihtimali de vardır. Bu durumda insanlığı dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştıracak bir şeriat ile bu şeriatın ilkelerini anlatan kitap rehberliğinde insanlar arasında adaletle hükmedecek, insanlığın önünü aydınlatacak, aralarındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturacak, siyasi hayatı düzenleyecek, toplumu birbirine bağlayan ilkeleri sağlam bir zemine oturtacak, insanlara örnek olacak, mucizeyle desteklenmiş bir peygamber de gereklidir. Ancak nübüvvet ile desteklenmiş medeni insan toplumlarında insanların huzurunu bozan adaletsizlikler, zulüm ve tecavüz korkuları gibi bütün kötü hasletler giderilmiş olacaktır.⁷⁵ Mehmed Vehbi Efendi dinlerin tamamının insanların zaruri ihtiyaçlarından doğduğunu ve bütün dinlerin insanların ihtiyaçları ve istirahatleri için çareler

⁷² Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 93-94.

⁷³ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 76.

⁷⁴ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 75-76, 93.

⁷⁵ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniye* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966), 63-64; Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 73-74; Ayrıca bkz. Beyzâvî, *Tavâli'u'l-Envâr*, 218; Abdullatîf Harpûtî, *Tenkîhu'l Kelâm Fî Akâid-i Ehli'l-İslâm*, haz. Fikret Karaman (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016), 201.

ürettiğini ifade etmiştir. Ona göre dinlerin tamamı ilerlemeye ve medenileşmeye hizmet etmektedir. Birtakım cahil insanların zannettiği gibi din medenileşmeye ve ilerlemeye engel değildir.⁷⁶

Mehmed Vehbi Efendi'nin zikrettiği bu bilgiler Râzî'nin kaleme aldığı *Kitâbu'l-Muhassal* isimli eserde de geçmektedir.⁷⁷ Aynı zamanda Harpûtî de *Tenkîhu'l Kelâm* adlı eserinde buna yakın açıklamalarda bulunmuştur.⁷⁸ Mehmed Vehbi Efendi'nin bu açıklamaları, ilk dönem İslam filozoflarının nübüvvetin gerekliliğini ortaya koyarken getirdikleri izahatlara benzemektedir.

Mehmed Vehbi Efendi şeriatın gerekli olduğunu, onun aklın eksikliğini tamamlamak ve insanların ihtiyacını tam anlamıyla gidermek için gönderildiğini söylemektedir.⁷⁹ Bu doğrultuda Mehmed Vehbi Efendi akıl ne kadar üstün zekâ ve uyanıklığa sahip olsa da akla galebe çalabilecek, akliselim olmayı engelleyecek durumların olduğunu ve bunlar olduğu sürece de akla tam anlamıyla güvenilemeyeceğini ifade etmiştir. Sadece akla güvenen, şeriatı benimsemeyen kişiler ve toplumlar birtakım felsefî görüşler ve sapık fırkalar gibi inançlarında dalâlete düşmüştür. Şeriatın hükümleri kuruntulardan, heva ve heveslerden uzak, vahiyle sabit olduğundan, hata ve yanılma ihtimali olmadığından daima tutarlıdır. Her ne kadar akıl ile naklin çatıştığı durumlarda aklın öncelenmesi aklî kurallardan olsa da bu durum, naklin müteşâbihlerinde geçerlidir. Asıl olan kesin hükümlerin olduğu yerlerde akla değil, nakle göre hüküm vermektir. Çünkü muhkem ayetlerde aklın hükmüne ihtiyaç yoktur, zira muhkem ayetler akıl ile çatışmaz.⁸⁰

Peygamberliğin gerekliliği konusundaki naklî delil “İnsan kendisinin başıboş, anlamsız ve sorumsuz bırakılacağını mı zanner”⁸¹ ayetidir. İnsan herhangi bir din ile sorumlu ve herhangi bir kayıtla kayıtlı olmadan serbest olduğunu ve anlamsız olarak terk edildiğini mi zanner? Böyle olamaz ve bu düşünce doğru değildir. Nitekim akli olan bir şahsın mükellef olmamasını akıl kabul etmez. Zira akli olan bir kimsenin Allah tarafından birtakım emir ve nehiyle sorumlu tutulması gerekir. Çünkü teklif etmeyip serbest bırakmak günaha razı olmayı gerektirir. Allah Teâlâ'nın kullarının günahlarına razı olması ise mümkün değildir. O halde sorumlu tutulmamak da mümkün değildir.⁸²

Mehmed Vehbi Efendi Allah'ın ilk insandan itibaren her topluluğa şeriat gönderdiğine delil olarak “Her biriniz için, bir yol ve yöntem kıldık.”⁸³ ayetini kullanmıştır. Ona göre bu ayetle Allah herkes için bir yol ve şeriat belirledik demektedir. İlk peygamber olan Hz. Âdem'den

⁷⁶ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 76.

⁷⁷ Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer *Kitâbu'l-Muhassal (Kelâm'a Giriş)* çev. Hüseyin Atay (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, 2002), 242.

⁷⁸ Harpûtî, *Tenkîhu'l Kelâm*, 201.

⁷⁹ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 75,93; Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l Beyân*, 3/1238-1239.

⁸⁰ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 107.

⁸¹ el-Kıyâme, 75/36.

⁸² Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l Beyân*, 15/6267.

⁸³ el-Mâide, 5/48.

beri ilahi âdet, her millete bir peygamber, onları sorumlu tutacak bir şeriat göndermek ve o şeriatın hükümlerini ortadan kaldıracak yeni bir şeriat gelene kadar o şeriatın hükümleriyle mükellef tutmak şeklinde devam etmiştir. Peygamber göndermenin gerekliliği konusunda delil olarak kullanılan “İnsanları hakka davet edecek bir peygamber göndermedikçe kimseye azap edecek değiliz”⁸⁴ ve “Müjdeci ve uyarıcı olarak peygamber görevlendirdik ki, insanların peygamberlerden sonra Allah’a karşı öne sürecekleri mazeretleri olmasın”⁸⁵ ayetleridir. Mehmed Vehbi Efendi’nin bu ayetler hakkındaki yorumu şöyledir: “Allah kullarına doğru yolu gösterecek bir uyarıcı göndermeden azap etmez, peygamber gönderilmeden kul hesaba çekilecek olsa o vakit kul şöyle diyecektir: “Bana bir uyarıcı gelmemişken mi hesaba çekileceğim.” Bundan dolayı peygamberler gönderildi ki insanların itiraz hakları kalmassın. Bu ayet aynı zamanda Allah’ın uyarıcı göndermeden insanlara azap etmeyeceğine de delalet eder. Çünkü Allah her şeyi en iyi bilendir.”⁸⁶

4.6. Peygamberlerin İnsan Olması

Allah Teâla insanı yaratmış, kendisine akıl ve irade verip evrendeki varlıkları da hizmetine sunmuştur. Allah, verdiği bu nimetlerin karşılığında insana sorumluluk yüklemiştir. Örneğin bu varlıklar içinde insan, kendisi için faydalı olanla zararlı olanı gidayı araştırarak ve deneyerek sonuca ulaşmaya çalışacaktır. Bu durum ise hem zaman alacak hem de deney sonucunda deneyenin hastalanmasına ya da ölümüne sebep olabilecektir. Bu gibi durumların yaşanmaması için Allah insana, faydalı ve zararlı olanı, sorumluluklarını bildirecek kendi cinsinden birini görevlendirmiştir.⁸⁷ İnsanlar arasından birinin peygamber olarak görevlendirilmesinin faydası, aynı cinsten olmaları nedeniyle onunla yakınlık kurarak Allah Kelâmı’nı öğrenme imkânının olmasıdır.⁸⁸ Bu görevlendirme insan için çeşitli hikmetler barındırmaktadır.

Harpûtî, peygamberlerin insanî yönünü nübüvvet ile bulunması mümkün olan beşerî haller başlığı altında zikretmiştir. Beşere has olan açlık, susuzluk, yeme, içme, fakirlik, zenginlik, ölüm, uyku, evlenme gibi durumların yanında unutmama ve yanılmanın da peygamberlerde olabileceğini temellendirmek için şu hadisi aktarmıştır: Peygamberimiz, “Ben de sizin gibi bir beşerim, sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Unuttuğum zaman bana hatırlatın.” buyurmuştur.⁸⁹ Başka bir hadiste Hz. Ömer’den rivayetle: “Hristiyanların Hz. İsa’yı batıl şeylerle sena ettikleri gibi siz de beni methetmekte abartıya kaçmayınız. Şüphesiz ki ben bir kulum bana Allah’ın kulu ve resulü deyiniz” buyurmuştur.⁹⁰ Ayette ise “De ki ben de sizin gibi bir insanım...”⁹¹ şeklinde

⁸⁴ el-İsra, 17/15.

⁸⁵ en-Nisâ, 4/165.

⁸⁶ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü’l Beyân*, 3/1115-1116.

⁸⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Kitâbü’t-Tevhîd* çev. Bekir Topaloğlu, (Ankara: İsam Yayınları, 2017), 276.

⁸⁸ Abdülvehhâb eş-Şa’rânî, *el-Yevâkîf ve’l-Cevâhir (İbnü’l-Arabî’nin Görüşleri)* çev. Mahmut Çınar (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 1/772.

⁸⁹ Buhârî, *Salât* 31; Harpûtî, *Tenkîhu’l Kelâm*, 211.

⁹⁰ Veli Ertan, *Sahih-i Buhari Tecrid-i Sarih Muhtasarı Tercümesi* (Ankara: DİB Yayınları, 5. Baskı, 1981), 3/332.

⁹¹ Fussilet, 41/6.

başlayan ifade insana ârız olan durumların peygamberlere de ârız olabileceğini, bu durumun caiz olduğunu, peygamberlerin insâni olarak beşerden farkının olmadığını ancak kendilerine vahiy gönderilmekle diğer insanlardan ayrıldıklarını söylemiştir. Bazı Eş'arî bilginler, unutmaya ve yanılmanın peygamberler için caiz olmadığını çünkü onların bu durumlardan korunduğunu söylemişlerdir. Zülyedeyn Hadisi olarak bilinen bir olayla irtibat kurarak bir kısım sahabenin Peygamberimizin namazda yanılma ya da unutmaya yoluyla şaşırmadığını bunu sehiv secdesinin hükmünü ümmetine öğretmek için yaptığını söyleyen Eş'arî bilginlerinin birçoğuna muhalefet etmişlerdir. Genel kanaate göre ise peygamberler, tebliğ edilecek hususlarda olmasa da diğer söz, fiil ve uygulamalarda yanılabilir ve unutulabilirler.⁹²

Mehmed Vehbi Efendi peygamberlerin insani yönünden bahsetmiş ve bu durumun insanların hayrına olduğunu ifade etmiştir. İnsanlar için zorunlu ve gerekli olan yeme, içme, acıkma, susama, hasta olma, ağlama, yorulma ve zayıflama gibi durumların tamamının peygamberler için de geçerli olduğunu bu gibi durumların peygamber olmaya engel olmadığını çünkü insanların maruz kaldığı her duruma peygamberlerin de maruz kalabileceğini söyleyerek bunların peygamberlerin beşer oldukları bilgisini teyit ettiğini ve bu durumun peygamberlerde bir noksanlık ortaya çıkarmayacağını ifade etmiştir.⁹³

Kâfirlerin peygamberlere karşı ileri sürdükleri, “insandan peygamber olmaz” sözlerine Allah Teâlâ: “De ki, ben ancak sizin gibi bir beşerim, bana yalnız ilâh olarak bir tek Allah olduğu vahyediliyor.”⁹⁴ ayetiyle cevap vermiştir. Mehmed Vehbi Efendi tefsirinde bu ayeti: Allah, Peygamberimize “Ey Nebî! Sen kâfirlerin itirazına karşı onlara, beşer olduğunu ve Allah'ın vahyini tebliğ etmekle yükümlü olduğunu, isterseniz Allaha iman eder ve imanla müşerref olursunuz, isterseniz ortak koşar Allah'ın düşmanlarından olursunuz. Benim vazifem tebliğ etmektir” de şeklinde yorumlamıştır. Daha sonra bu ayette dört hüküm vardır diyerek bunları şöyle sıralamıştır: Birincisi, Resulullah'ın beşer olmasıdır. Çünkü peygamberin beşer olduğu bilirse de kâfirlerin beşeriyeti risâlete engel kabul etmeleri ve “beşere vahiy gelmez” demelerine ayetle cevap verilmiş “Beşeriyet vahiy almaya engel değildir çünkü ben beşerim ve bana vahyolunuyor.” ilahî mesajıyla onların bu inancı yıkılmıştır. İkincisi, Allah'ın bir olduğu vurgulanarak Allah'tan başka ibadet edilecek bir varlığın olmadığı ifade edilerek tevhid inancı vurgulanmıştır. Üçüncüsü, Allah'a imandan sonra ibadete devamlılık ve istikamet üzere olmak vurgulanmıştır. Dördüncüsü, insan hataya meyyal olarak yaratılmış, bir hata ve istikametinde sapma olduğunda hemen Rabbinden mağfiret dilemesi ve tövbe istiğfarda bulunması vurgulanmıştır.⁹⁵

Peygamberler de diğer insanların mâruz kaldıkları her türlü sıkıntıya ve hastalığa mâruz kalmışlardır. Peygamberimizin hasta olması, tedavi olması ve hacamat yaptırması,

⁹² Harpûtî, *Tenkîhu'l Kelâm*, 211.

⁹³ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'aniye*, 61; Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 68; Ayrıca bkz. Ramazan Altıntaş, “Konya'lı Mehmet Mehmed Vehbi Efendi 'nin (1862-1949) Kelami Yönü”, *Şehir ve Âlimleri Sempozyumu Kitabı* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2017-11-12 Kasım), 365.

⁹⁴ Fussilet, 41/6.

⁹⁵ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l-Beyân*, 12/5027-5028.

Uhud Savaşı'nda dışının kırılması ve yüzünün yaralanması gibi durumlar buna örnektir. İnsanların sadece bir kısmının başına gelebilecek hallerin büyük bir kısmının peygamberlerin başına gelmesi, benzer olaylarda dinin hükümlerini insanlara uygulamalı şekilde öğretmek içindir.⁹⁶ Peygamberimizin namazda şaşırmasıyla sehiv secdesinin nasıl yapılacağı öğretilmiş, peygamberimiz yolculuk yapmış ve yolculukta namazların kısaltılarak kılınması gibi ruhsatlar ortaya çıkmış ve peygamberimiz bunu kendisi de yolculuğa çıkararak bizâtihi uygulamalı olarak göstermiştir.⁹⁷ Netice itibarıyla Mehmed Vehbi Efendi bu konuda şunları söylemiştir:

“Peygamberlerin insani yönü bizler için birer lütuf ve hikmettir. Peygamberler insanlar için rehberdir. Rehber ne kadar çok ittiba edersek yolumuzu da o derecede şaşırmayacağız. Peygamberlerin elinde birçok mucize gerçekleşmesine rağmen kendilerine gelen sıkıntı ve zorlukları ortadan kaldıramamaları mucizenin Allah'ın yaratmasıyla gerçekleştiğini ve peygamberlerin gücünün buna yetmediğini göstermektedir. Peygamberlerin insanlardan seçildiğine inanmak gereklidir.”⁹⁸

Mehmed Vehbi Efendi, konuyla ilgili açıklamalarını “İnsana gelen peygamber, yine insandan olur” diyerek tamamlamıştır.⁹⁹

4.7. Peygamberliğin Vehbîliği ve Kesbîliği

İslam düşünce ekollerine bakıldığında nübüvvetin vehbî veya kesbî oluşunun tartışma konusu olduğu görülmektedir. Ancak İslam düşüncesinde peygamberliğin vehbî bir makam olduğu genel bir kural olarak kabul görmüştür. Bir insan ne kadar üstün özelliklere ve güzel ahlaka sahip olsa da peygamberlik mertebesine asla erişemez.¹⁰⁰ Bu meselede Ehl-i Sünnet, Şia ve Mu'tezile peygamberliğin vehbîliğini savunmaktadır. İslâm filozofları ise her ne kadar nübüvvetin kesbîliğini doğrudan savunmamış olsalar da bu konudaki görüşlerine bakıldığında peygamberlik makamına ulaşmada gayret, mücadele ve çalışmaya vurgu yaptıkları görülmektedir.¹⁰¹

Peygamberliğin hakikati, Allah'ın herhangi bir şahsa seni peygamber olarak görevlendirdim demesidir. Peygamberlik ibadet, riyâzet ya da çalışma ve gayretle ulaşılabilecek, kesbî bir makam değildir. Buna delil ise “Biz de sadece sizin gibi insanlarız. Ancak Allah içinizden bazılarına lütufta bulunur”¹⁰² ayetiyle peygamberlere “Rabbimi tenzih ederim, ben de ancak beşer bir peygamberim”¹⁰³ ilahî beyanıdır. Bu ayetler peygamberliğin vehbî olduğuna delildir. Nübüvvet Allah'ın bir lütfudur. Doğru olan onun aklen mümkün, naklen ve tevâtüren

⁹⁶ Mehmed Vehbi Efendi, *Ahkâm-ı Kur'aniye*, 61.

⁹⁷ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 68.

⁹⁸ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 69.

⁹⁹ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 69.

¹⁰⁰ Yavuz, “Peygamber”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/260.

¹⁰¹ İbrahim Bayram, “İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1, (Tokat 2015), 192.

¹⁰² İbrâhîm, 14/11.

¹⁰³ el-İsra, 17/93.

vacip olduğudur. Mâlikîler ve ona yakın olanlar, nübüvvetin kesbî olduğunu söyleyenlerin küfür üzere oldukları yönünde hüküm vermişlerdir.¹⁰⁴

Mehmed Vehbi Efendi'ye göre de peygamberlik, Allah'ın uhdesindedir; çalışmakla ya da çeşitli hile ve oyunlarla elde edilemez. *"Allah dilediğine ilim, hikmet ve peygamberlik verir."*¹⁰⁵ anlamına gelen ayetin tefsirinde Mehmed Vehbi Efendi, Yahudiler peygamberimize haset ederek peygamberliğin kendilerine verilmesi gerektiğini iddia ederlerdi. Allah da onların iddialarına karşılık peygamberimize hitaben faziletin, mucizenin, ilmin ve hikmetin kendi uhdesinde olduğunu, onu istediği kuluna vereceğini ifade etmiştir. Mehmed Vehbi Efendi Yahudilerin hasedinin Allah'ın lütfuna engel olamayacağını çünkü Allah'ın fazlı ve kereminin bol olduğunu söylemiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: *"Allah peygamberliğe kimin müstehak olduğunu bilir ve istihkakına göre ona verir ve istediği kulunu ihsanıyla seçkin kılar, kimse onun bu hükmüne müdahale edemez. Çünkü Allah büyük ihsan sahibidir"* diyerek peygamberliğin vehbî olduğuna vurgu yapmıştır.¹⁰⁶ *"...Allah, peygamberliği kime vereceğini çok iyi bilendir..."*¹⁰⁷ ayetinin tefsirinde; *"Her peygamberin bulunduğu yerde günahkârlar peygamberlere karşı haset ve nifaklarını beyan eder. Kureyş halkı kendilerindeki makamı, mevkiyi, saltanatı ve ihtişamı öne sürerek risâleti kendilerine lâyük görüyorlardı ve peygamberimizi küçük görüp risâlete ehil görmüyorlardı. Şayet beşere risâlet gelse bize gelmeliydi mademki bize gelmedi, risâletin aslı yok ve ahkâmı da yalan demişlerdir."* Mekke halkından bazıları risâlet ve nübüvvet talebinde bulundular. Bunlardan en meşhurları Velid b. Mugire'ydi o peygamberimize hitaben *"Eğer nübüvvet hak olsaydı bana gelmesi gerekirdi. Zira ben yaş itibarıyla senden büyüğüm, malım da senden çoktur ve bana tâbi olanlar da senden çok olduğu için nübüvvete lâyük benim."* demiştir.¹⁰⁸ Bunun üzerine bu ayetin nâzil olduğu rivâyet edilmiştir. Bu ayetle yüce Allah onların davalarını reddetmiştir.¹⁰⁹

Başka bir ayet-i kerimede peygamberliğin yalan ve hileyle ya da zorla elde edilecek bir kurum olmadığı bildirilmektedir. Müseylemetü'l Kezzâb adında birisi Medine'ye gelerek peygamberlikten kendisine bir hisse talep etmiş yahut peygamberimizden sonra bu görevin kendisine verilmesini istemiş ve Resulullah'ın yanına giderek bu niyetini açık etmiştir. Peygamberimiz de ona bu görevin Allah vergisi olduğunu, kendisinin bir şey yapamayacağını, Allah'ın hükmüne itaat etmesi gerektiğini söylemiştir. Ama Müseyleme peygamberimizin sözüne itibar etmeyip kendisinin peygamber olduğunu ve vahiy aldığını iddia ederek Allah hakkında yalanlar düzmüş, Rabbimiz de onu helâk etmiştir. Bu hususta Allah Kur'an'da şöyle buyurmuştur:¹¹⁰ *"... Allah-u Teâlâ beni seçti demekle peygamberlik iddiasında bulunan halbuki*

¹⁰⁴ eş-Şa'rânî, *el-Yevâkîf ve'l-Cevâhir (İbnü'l-Arabî'nin Görüşleri)*, 1/770.

¹⁰⁵ Âl-i imrân, 3/73.

¹⁰⁶ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l Beyân*, 2/639.

¹⁰⁷ el-En'âm, 6/124.

¹⁰⁸ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l Beyân*, 4/1523-1524; Ayrıca bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Etfîş (Kâhire: Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye, 1964), 7/84; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1999), 3/511.

¹⁰⁹ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l Beyân*, 4/1523-1524.

¹¹⁰ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l Beyân*, 4/1481-1482; Ayrıca bkz. Bahçeci, *Ayet ve Hadislerde Peygamberlik*, 49-50.

peygamber olmayan kimseden daha ziyade zalim olabilir mi ...?”¹¹¹ Mehmed Vehbi Efendi bu ayette nebi olmadığı halde “ben nebiyim” kendisine vahiy gelmediği halde “bana vahyolunuyor” “Allah’ın indirdiği kitabı ben de indiririm” şeklinde haddi aşan iddialarda bulunan bir kişinin Allah’a karşı büyük bir iftira olacağını ve bu iftirayı atandan daha zalim kimsenin bulunmadığını söylemiştir.¹¹²

Peygamberlikte verâset de yoktur. Yani peygamberlik babadan oğula geçen bir kurum değildir. Her ne kadar Kur’an’da baba oğul peygamberlerden bahsedilse de bunlar peygamberliğin verâset kurumu olduğunu göstermez. Nitekim Hz. İbrahim’in oğulları İsmail ve İshâk peygamber olurken, Hz. Nuh’un oğlu iman etmeyerek tufanda boğulmuştur.¹¹³ Peygamber soyundan gelmek, bir kişinin bu görev için ehil olduğu anlamına gelmediği gibi peygamber olmaya, babalarının kâfir olması da engel değildir. Çünkü Hz. İbrahim’in babası kâfirdi, bu durum nübüvvetinde asla bir noksanlık teşkil etmemiştir.¹¹⁴

Mehmed Vehbi Efendi Peygamberliğin vehbîliği konusunda bir noktaya daha temas etmektedir. O, Hz. Muhammed’in üstün ahlakını ve özelliklerini öne sürerek “üstün ahlâk ve vasfa sahip olmak ancak Allah vergisiyle olur yoksa kişi çalışmakla, çabalamakla bu üstün vasıflara sahip olamaz” diyerek peygamberliğin vehbîliğine vurgu yapmıştır.¹¹⁵

4.8. Peygamberlerin Dereceleri

Peygamberler, resûl ya da nebî olsun hepsi taşıdıkları görev ve sıfatları bakımından birbirine eşittir. Çünkü peygamberler arasında üstünlük ve noksanlık yoktur. Biz bütün peygamberlere tereddütsüz inanırız, bir kısmının peygamberliğini kabul edip diğerlerinin peygamberliğini inkâr etmek suretiyle aralarında bir ayırım yapmayız.¹¹⁶ Mucizeyle davasını ispat eden peygamberlerin bir kısmına iman edip diğer bir kısmına iman etmemek tutarsızlıktır.¹¹⁷ Peygamberlerin her birine iman vaciptir. Birbirlerinden ayırmak asla caiz değildir. İçlerinden birine iman etmemek tümüne iman etmemek demektir.¹¹⁸

Kur’an’da Peygamberlerin, peygamberlik vazifeleri gereği kendilerine verilen seçkin özellik ve kendilerine has faziletlerle birbirlerine tafdil oldukları zikredilmektedir. “Zat-ı ulûhiyetime yemin olsun ki biz peygamberlerden bazılarını bazılarına üstün kıldık ve peygamberlerden Davud’a Zebûr isminde kitabı verdik.”¹¹⁹ Mehmed Vehbi Efendi bu ayetin tefsirinde Allah herkesin halini en iyi bildiğinden insanlardan bazılarını peygamberliğe, bazılarını da velâyete ihtiyar ederken bazılarını da diğerlerinin üzerine üstün kılar ve bu ayette müşriklere hitaben “Siz Muhammed’e “Ebu Talibin yetimidir” diyerek peygamberliği ona münasip görmüyorsunuz. Hâlbuki

¹¹¹ el-En’âm 6/93.

¹¹² Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü’l Beyân*, 4/1481-1482.

¹¹³ Gölcük-Toprak, *Kelam*, 300; Bahçeci, *Ayet ve Hadislerde Peygamberlik*, 51.

¹¹⁴ el-En’âm, 6/74.

¹¹⁵ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 99.

¹¹⁶ el-Bakara, 2/136; Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü’l Beyân*, 1/236.

¹¹⁷ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü’l Beyân*, 1/236-237.

¹¹⁸ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü’l Beyân*, /531.

¹¹⁹ el-İsrâ, 17/55.

peygamberliğe kimin lâîk olduğunu en iyi Allah bilir siz bilmezsiniz” buyurmuştur. Allah sünnet-i seniyye ve güzel ahlâk yönünden fazileti ziyade olanları diğerlerinden üstün kılar.¹²⁰ Örneğin İbrahim’i hullet ve kemal-i hilm-ü vakarla, Musa’yı konuşma, asası ve elinin beyaza dönüşmesi vesâir mucizelerle, Süleyman’ı mülk-ü saltanatla, bizim peygamberimizi de çeşitli mucizelerle, Şakk-ı Kamer,¹²¹ Miraç gibi peygamberlerin çoğuna verilmeyen hârikulâde olaylarla üstün kılmıştır.¹²² Çünkü Allah herkesin hakkını ve liyâkatini bilir ve hak ettiğini verir. İşte bundan dolayı Davud’u da Zebur ile üstün kılmıştır. Mehmed Vehbi Efendi’nin burada söylemek istediği peygamberlerin kendilerine verilen özellikler açısından birbirlerinden farklı ve üstün kılındığıdır yoksa peygamberlik görevi açısından aralarında bir farklılık yoktur.¹²³

Başka bir ayette azim sahibi olan peygamberlerden bahsetmekte ve “O halde peygamberlerden azim sahipleri olanlarının sabrettikleri gibi sen de sabret”¹²⁴ buyurulmaktadır. Mehmed Vehbi Efendi bu suredeki azimin sabır ve metanet anlamına geldiğini beyan etmiştir. Ulü’l-azm demek “sebat ve cehd, gayret, sabır ve metanet sahipleri” demektir. Ama ulema kimlerin Ulü’l-azm olduğunda ihtilaf etmiştir. Bazılarına göre Ulü’l-azm, peygamberlerin tamamıdır. Çünkü bütün peygamberler ümmetlerinden eziyet görmüş ve bunlara sabretmiştir. Bazılarına göre ise bunlardan kasıt Nûh, Hud, Salih, Lut, Şuayb ve Musa’dır. Ya da İbrahim, Nuh, İshak, Yakup, Yusuf, Eyüp’tür. Zira bunların her birisinin özel ve mühim meselelerde sabır ve sebatları Kur’an’ın birçok ayetinde zikredilmiştir. Bazılarına göre ise şeriat sahibi olan Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed’dır. Zira şeriat sahiplerinin Allah’ın emrini tebliğ ederken çabası, gayreti, cehd ve içtihatları yekdiğerlerinden fazla olduğundan sabırları ve azimetleri elbette fazla olur. Çünkü şeriatı tesis etmek, erkânını kararlaştırmak, dışarıdan gelen saldırıları ve düşünceleri reddetmek ve düşmanların düşmanlıklarına karşı koymak elbette çok sabır ve sebat gerektiren bir iştir.¹²⁵

Mehmed Vehbi Efendi’ye göre resuller, resul olmayan nebilerden üstündür. Ona göre peygamberlerin üstünlüğü (tafdili) dünyadadır. Bu da üç durumda olur. Birincisi, peygamberlerle gönderilen ayetlerin ve onlardan sâdir olan mucizelerin daha çok bilinir ve açık olması, ikincisi; ümmetlerinin çok, pak ve temiz olması, üçüncüsü ise peygamberlerin kişilik olarak daha faziletli olması ve bunların belirgin şekilde görülmesidir.¹²⁶ Peygamberlerin üstünlüğü, Allah’ın peygamberlerden her birine dünyada ve ahirette nübüvvetleri dışında verdiği birtakım üstünlük ve lütuflardır.¹²⁷

4.9. Peygamberlerin Sayısı

Peygamberlerin sayısı hakkında net bir bilgi yoktur, bu konuda ihtilaf vardır. Bir rivayete göre Peygamberimiz, kendisine peygamberlerin sayısı sorulduğunda 124 bin, başka

¹²⁰ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü’l Beyân*, 8/3009.

¹²¹ Mehmed Vehbi Efendi, *Sahih-i Buhari Tecrid-i Sarih Muhtasari* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2011), 3/95.

¹²² Mehmed Vehbi Efendi, *Sahih-i Buhari Tecrid-i Sarih Muhtasari*, 3/449.

¹²³ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü’l Beyân*, 8/009.

¹²⁴ el-Ahkâf, 46/35.

¹²⁵ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü’l Beyân*, 13/5363-5364; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/120.

¹²⁶ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü’l Beyân*, 8/3009; Bahçeci, *Ayet ve Hadislerde Peygamberlik*, 162.

¹²⁷ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü’l Beyân*, 13/5363-5364; Bahçeci, *Ayet ve Hadislerde Peygamberlik*, 163.

bir rivayete göre ise 224 bin olduğunu söylemiştir.¹²⁸ Bu rivayetler genel görüşe göre âhad haberlerdir, âhad haberle de amel olunmaz. Çünkü haber-i vâhid zan (kesin olmayan haber) ifade eder. İtikadî konularda da zan olan bilgiye itibar edilmez. Kur'an'ı Kerim'de "Kıssalarını bildirdiğimiz olduğu gibi bildirmediklerimiz de vardır..."¹²⁹ anlamındaki ayet-i kerimeye göre de belli bir sayı zikretmek; peygamber olmayanı peygamberden saymak ya da peygamber olanı peygamberlikten çıkarmak gibi bir duruma neden olur ki bu da ayetin zâhiri anlamıyla uyumsuzdur.¹³⁰

Mehmed Vehbi Efendi, Kur'an'da adı geçen peygamberlerin tafsîlen bilinmesinin vâcip olduğunu söyler.¹³¹ Kur'an'da adı geçen 25 peygamberi *Akâid-i Hayriyye* kitabında zikretmiştir.¹³² Peygamberimiz bazı hadislerinde peygamberlerin sayıları hakkında kendisine sorulunca 124 bin peygamber olduğunu, bunlardan 315'nin resul, diğerlerinin de nebi olduğunu bildirmiştir. Diğer bir rivayette ise 224 bin peygamber olduğunu beyan etmiştir.¹³³ Allah peygamberine bazı peygamberlerin isimlerini, görevlerini, görev esnasında kavimlerinin ve ümmetlerinin hallerini bildirmiştir. Çünkü onların peygamberlik dönemlerine dair örnekler vermiştir.¹³⁴

Kur'an-ı Kerim'de ilk insan ve ilk peygamberin Hz. Âdem, son peygamberin ise Hz. Muhammed olduğu bildirilir. Hz. Âdem'in peygamberliği kitap ve sünnetle sabit olduğundan onun peygamberliğini inkâr eden kâfir olur.¹³⁵ Esas olan Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar görevlendirilmiş peygamberlerin tümünün hak ve gerçek olduğuna inanmaktır.¹³⁶

4.10. Peygamberlerin Erkek Olması

Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar peygamberlerin tamamının erkek olduğu görülmektedir. Kadınların peygamberliği tartışılmış ve bu meselede farklı görüşler ortaya atılmıştır. Peygamberlerin erkek olması konusunda Mâtürîdîler ile Eş'ârîler arasında farklı görüşler olmuştur. Ehl-i Sünnet'in iki ekolü peygamberlerin erkeklerden olduğunda hem fikirdir ancak ayetlerin ve hadislerin zâhirî anlamlarına göre hüküm veren Zâhirîler ve Eş'ârîler ise kadının da peygamber olabileceğini, "... Ey Meryem! Muhakkak ki Allah seni seçti. Seni tertemiz kıldı. Hatta seni dünyadaki bütün kadınlardan üstün kıldı"¹³⁷ ayetini esas alarak Hz. Meryem'in nübüvvetini kabul ederek, kadından da peygamber olabileceğini söylemişlerdir.¹³⁸

¹²⁸ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* thk. Şuayib el-Arnâvûd (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1. Baskı, 2001), 26/618.

¹²⁹ el-Mü'min, 40/78.

¹³⁰ Ya'Kûb bin Abdüllatîf, *İslâm Mezhepleri ve Kelamı*, haz. Halil İbrahim Bulut vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 266.

¹³¹ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 95.

¹³² Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 95.

¹³³ el-Mü'min, 40/77; Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l Beyân*, 12/5012; Ayrıca bkz. Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm*, 143-144; Teftâzânî, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l Akâid)*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980), 301.

¹³⁴ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l Beyân*, 12/5012; Bahçeci, *Ayet ve Hadislerde Peygamberlik*, 64.

¹³⁵ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 95.

¹³⁶ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülâsatü'l Beyân*, 12/5012.

¹³⁷ Âl-i İmrân, 3/42.

¹³⁸ Harpûtî, *Tenkîhu'l Kelâm*, 208; Gölcük-Toprak, *Kelâm*, 307.

Harpûtî ise bu ayet hakkında şöyle yorum yapmıştır: Cebrâil'in Hz. Meryem'e gönderilmesi ve ona hitâbî şer'î anlamda bir gönderilme ve vahiyyle gelen bir söz gibi değildir, buradaki durum Allah'ın bal arısına vahyi¹³⁹ gibidir, bal arısı için gerçekleşen ilham manasında bir gönderilmedir. Dolayısıyla bu ayetler Hz. Meryem'in nübüvvetine delil olarak kabul edilmemelidir.¹⁴⁰ Harpûtî buradaki görüşlerini Mâtürîdîlerin görüşü çerçevesinde yapılandırmıştır.

Mehmed Vehbi Efendi peygamberlerin tamamının erkek olduğunu, kadınlardan peygamber gelmediğini ifade etmiştir. "Senden önce de birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik."¹⁴¹ ayetini delil göstererek peygamberlikte erkek olmak şarttır, demiştir.¹⁴² Asiye ve Meryem'in nübüvvetlerinde ihtilaf olduğunu ifade ettikten sonra kadından peygamber olmadığını söylemiştir.¹⁴³ Mehmed Vehbi Efendi kadının peygamber olamayacağını, çünkü tebliğ vazifesini yapan kişinin daima insanların içinde olması, göz önünde bulunmasının gerektiğini, kadının ise fitrat ve özellikleri açısından örtünmeyi ve gizli olmayı gerektirdiğini, bu yönüyle kadın olmanın peygamberlik görevi açısından noksanlık oluşturduğunu söylemiştir. Ona göre kadınlık vasfı nübüvvet vazifesiyle uyumlu değildir. Çünkü peygamberin rol model olma özelliği vardır. O, ümmetiyle beraber namaz kılmalı, oruç tutmalı ve diğer ibadetleri uygulamalı olarak göstermelidir. Hâlbuki kadınların bunların tamamını her zaman yapabileceği durumları yoktur. Çünkü kadınların bunları yapmasına engel olan özel durumları vardır.¹⁴⁴

Mehmed Vehbi Efendi'ye göre peygamberliğin bir diğer şartı da hür olmaktır. Çünkü köle olmak küçük ve hakir görüldüğü için insanlar köleye uymaz ve sözünü dinlemezler. Bundan dolayı köle göndermekle peygamber göndermedeki maksat elde edilmemiş olur. Hz. Zülkârneyn ve Hz. Lokman'ın peygamberlikleriyle ilgili kesin bir delil olmadığından Mehmed Vehbi Efendi bunlar hakkında hüküm vermeyi doğru bulmamıştır. Bununla birlikte Vehbi Efendi Peygamberlik görevinin iptali ya da geri alınması söz konusu olamayacağından peygamberlerin vefatı ile peygamberliğin iptal edilmeyeceğini savunmuş; peygamberlerin ölümlerini onların uykuları gibi görmüş ve uyurken peygamberliklerinin iptal olmadığına göre öldüklerinde de iptal olmayacağı görüşünü savunmuştur. Peygamberlerin kabirlerinde diri olduklarını bu nedenle de cesetlerinin çürümediğini de bu çerçevede ifade etmiştir.¹⁴⁵

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Mehmed Vehbi Efendi yaşadığı dönemin güncel meselelerine duyarsız kalmamış, toplumu kuşatan yıkıcı akımlara karşı özellikle de pozitivizm ve materyalizme karşı yoğun bir şekilde mücadele vermiş önemli bir İslam âlimidir. Akâid, Tefsir ve Hadis alanında müstakil

¹³⁹ en-Nahl, 16/68.

¹⁴⁰ Harpûtî, *Tenkîhu'l Kelâm*, 208.

¹⁴¹ Yûsuf, 12/109.

¹⁴² Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 95.

¹⁴³ Mehmed Vehbi Efendi, *Sahih-i Buhari Tecrid-i Sarih Muhtasarı*, 3/323.

¹⁴⁴ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 96; Ayrıca bkz. Harpûtî, *Tenkîhu'l Kelâm*, 208.

¹⁴⁵ Mehmed Vehbi Efendi, *Akâid-i Hayriyye*, 96.

eserler kaleme almıştır. Özellikle akâid alanında yazdığı *Akâid-i Hayriye* adlı eseriyle yaşadığı dönemdeki insanları inanç alanındaki sapkın düşüncelere karşı korumayı amaçlamıştır. Mehmed Vehbi Efendi eski veya yeni tüm sapkın görüşlerin dönemin insanlarının inanç, ibadet ve ahlâki değerleri üzerinde yapacağı tahribat ve bozukluklara karşı korumaya çalışmış, onları sahih bilgiyle buluşturmayı amaçlamıştır. Mehmed Vehbi Efendi eserlerinde yeni şeyler ve yorumlar ortaya koymaktan ziyade kadim İslam geleneğini günün şartlarına uygun hale getirerek aktarmıştır. Yazdığı eserlerinde sıklıkla *Mevâkif*, *Şerhu'l-Mevâkif*, *Şerhu'l-Makâsid*, *Şerhu'l-Akâid* gibi İslâm akâid alanında yazılmış kitaplara atıfta bulunmuştur. Mehmed Vehbi Efendi eserlerinde inançla ilgili konularda genel itibariyle Ehl-i Sünnet çizgisinde özel olarak da Mâtürîdî çizgide olmaya çalışmıştır.

Hız. Âdem ile başlayıp Hız. Muhammed ile sona eren peygamberlik müessesesi her dönemde insanları meşgul eden öncelikli konular arasında olmuştur. Dünyaya gönderilen peygamberlerden bazılarına yeni bir şeriat ve kitap verilmişken bazılarına verilmemiş; çağdaşı olan ya da önceki bir peygamberin şeriatıyla amel etmesi istenmiştir. İşte peygamberler arasındaki böyle bir farklılıktan mütevellid Mehmed Vehbi Efendi'nin de aralarında bulunduğu birçok İslam düşünürü, nebî ile resûl arasında birtakım farklılıklar olduğunu söylemiştir.

Tarih sahnesinde her ne kadar bazı filozoflar insan aklının peygambere ihtiyaç bırakmayacak kadar mükemmel olduğunu iddia ederek nübüvveti inkâr etme yoluna girmiş olsalar da semavi olsun ya da olmasın birçok dindeki genel kanaat insanın peygambere ihtiyacının olduğu yönündedir. Mehmed Vehbi Efendi'de bu görüştedir. O, peygambere ihtiyaç olmadığını söyleyen gruplardan bahsetmiş ve onları şiddetli bir şekilde eleştirerek şeriatın gerekliliğinin hikmeti üzerinde durmuş, peygamberlerin gönderiliş amacının aklın eksikliğini tamamlamak ve insanların ihtiyaçlarını gidermek olduğuna vurgu yapmıştır. Mehmed Vehbi Efendi bu gerekçe ile insanlığın, onların getirmiş olduğu mesajları anlama ve yorumlama gayreti içerisinde olmaları gerektiğini savunmuştur. Peygamberliğin vehbî mi yoksa kesbî mi olduğu meselesinde ise bazı filozoflar hariç hemen hemen bütün âlimler, vehbî oluşu görüşünü kabul etmişler; müellifimiz de aynı görüş doğrultusunda peygamberliğin Allah'ın kullarına bir lütfu olduğu görüşünü savunmuştur. Bu konuda da hem peygamberlerin hayatının hem de naklî delillerin incelendiğinde hiç kimsenin kendi gayretiyle peygamber olmadığını görüleceğini söylemiştir.

Günümüze kadar ki gelen süreç bütün Müslüman topluluklarda nübüvvet müessesinin gerekliliği aklî ve naklî delillerle ispat edilmiştir. Ehl-i Sünnet âlimleri nübüvveti ispat ederken peygamberimizin varlığı üzerinden bir delillendirme yapmıştır. Hız. Muhammed'in ahlakının yüceliği ve Kur'an'ı Kerim gibi mucize bir kitabın kendisine verilmesinden yola çıkarak Hız. Muhammed'in peygamberliğini aklî olarak ispatlamaya çalışmıştır.

Mehmed Vehbi Efendi, peygamberlerin sayısının kesin olarak bilinemeyeceğini çünkü sayısı hakkında kesin bilgi olmadığını, peygamberlerin sayı olarak sınırlandırılmasının doğru

olmadığını söylemiştir. Kadınlardan peygamber olup olmayacağı meselesi hakkında ise bunun Mâtürîdîler ile Eş'arîler arasında ihtilafı olan bir mesele olduğunu ancak Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğunluğuna göre kadının, fiziksel ve psikolojik yapısı gereği peygamber olmaya uygun olmadığını zikretmiştir. Müellif de meseleye aynı açıdan bakarak kadının peygamber olamayacağını, peygamberlikte erkek olmanın şart olduğunu ifade edip Mâtürîdî bir duruş sergilemiştir.

Mehmed Vehbi Efendi'nin nübüvvet konusundaki görüşlerine genel itibarıyla bakıldığında onun gelenekten kopmadığı, güncel meseleleri çözüme kavuştururken ya da bozuk fikirlere karşı cevap verirken Kur'an ve Sünnet'i referans aldığı, Ehl-i Sünnet çizgisinden ayrılmadığı görülmektedir. Mehmed Vehbi Efendi hakkında son zamanlarda yapılan ilmî çalışmalar nispeten artmış olsa da onun siyasi yönüne yapılan eleştirilere ve gizli kalmış yanlarına cevap vereceğini düşündüğümüz "*Siyasi Hatıralar*" adlı eseri halen basılmamış ve üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu durum hem ilgili bilim dalları hem de konunun uzmanları açısından ciddi bir eksiklik olarak ortada durmaktadır. Mehmed Vehbi Efendi'nin ilim hayatına katkılarını dostu Ebu Said Muhammed Hâdimî şu sözleriyle dile getirmiştir: "*Kâmil o dur ki, koya her yerde bir eser. Eseri olmayanın yerinde yeller eser.*" İşte bu hakikat ışığında müellifimiz günümüzde bile halen anılıyor ve hatırlanıyorsa bunu eserlerine borçludur.

Yazarlık Katkısı

Birinci yazar için: %70, ikinci yazar için: %30'dur. Bu araştırmanın literatür taramasını yapma, verileri toplama ve yazıya geçirilme aşaması birinci yazar tarafından; gerekli inceleme, yöntem, redaksiyon ve verileri analiz etme, bir sonuca varma gibi diğer aşamalar ikinci yazar tarafından yapılmıştır.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde, doküman analizi tekniği ile yürütülmüştür. Bu teknik, belge tarama modeli sayesinde, var olan dokümanların incelenmesine olanak tanımaktadır. Bu çalışmada, insanlarla veya hayvanlarla ilgili herhangi bir etik sorun ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla, Etik Kurul Onayı alınmasına gerek duyulmamıştır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Adivar, A. Adnan. *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.
- Ahmed İbn Hanbel. *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 2001, I-XXVII.
- Altıntaş, Ramazan. *Konya'lı Mehmet Mehmed Vehbi Efendi 'nin (1862-1949) Kelami Yönü*, Şehir ve Alimleri Sempozyumu Konya 11-12 Kasım. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2017.
- Aslan, Nası. "Risalet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/125-126. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Ateşyürek, Remzi. "Mehmed Vehbi Efendi" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28/540-541. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

- Ateşyürek, Remzi. *Mehmed Vehbi Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Ayhan, Halis. "İmam-Hatip Lisesi" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22/ 191-191. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ayhan, Halis. "İlâhiyat Fakültesi" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22/70-72. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bahçeci, Muhittin *Ayet ve Hadislerde Peygamberlik ve peygamberler (Nübüvvet ve Risalet)*, İstanbul: Türdav Yayınları. 1997.
- Bahçeci, Muhittin. *Kelam İlmine Giriş*, Kayseri: Can Ofset Matbaacılık, 1994.
- Bayram, İbrahim. "İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği Kesbîliği Meselesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3/1, (2015), 169-188.
- Bayram, İbrahim. "Mehmed Vehbi Efendi'nin Kader Anlayışı", *Edebali İslamiyat Dergisi*. 4/1, (2020), 136-137.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, haz. Ahmet Kuyaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1973.
- Bilmen, Ömer Nasuhi *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü'l-Müfessirîn*, sad. Abdulaziz Hatip. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2018.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Muvazzah İlmi Kelâm*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1959.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Şerhu'l-Mevâkif -Mevâkif Şerhi-*, çev. Ömer Türker. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Demir, Recep. "Ahkâm Tefsiri ve Mehmed Vehbi Efendi'nin Ahkâm-ı Kur'aniye'si", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 22, (2013), 431-456
- Ertan, Veli. "Tarihte Şer'iyye ve Evkâf Vekilleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*. 8, (1969 Ocak-Şubat), 41-45.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yâ'kûb. *Kamusü'l-Muhit*, çev. Ahmet Asım Efendi, haz. Bilal Eren. İstanbul: Akdem Yayınları, 2022.
- Geçit, Mehmet Salih. "Son Dönem Temsilcileri Bağlamında Yeni İlm-i Kelâm Hareketi (Anadolu Örneği)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9/46 (2016), 931-944.
- Gölcük, Şerafettin. *İslâm Akâidi*, İstanbul: Bayrak Matbaası, 1997.
- Gölcük, Şerafettin - Toprak, Süleyman. *Kelam*, Konya: Tekin Kitabevi, 1988.
- Harpûtî, Abdullatif. *Tenkîhu'l Kelâm fi Akâidi Ehli'l-İslâm*, haz. Fikret Karaman. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016.
- Hughes, Preston. *Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Atatürkçülük*, çev. Narin Özlem. Ankara: Arkadaş Yayınları, 2009.
- Kara, İsmail. *Şeyhefendinin Rüyasındaki Türkiye*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998.
- Karagöz, İsmail. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karpat, Kemal. H. *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi*, çev. Esin Soğancılar. Ankara: İmge Kitabevi, 2007.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' liAhkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Etfiş. Kâhire: Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye, 1964.
- Kutay, Cemal. *Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, İstanbul: Acar Bilgi Merkezi Yayınları, 2013.

- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İsam Yayınları, 2017.
- Negari, el-Kâdî Abdünnebi b. Abdürresul el-Ahmed. *Düstûru'l-Ulema Câmiu'l-Ulûm fî Istilâhâti'l-Fünûn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Ozankaya, Özer. *Türkiye'de Laiklik Atatürk Devriminin Temeli*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2000.
- Özervarlı, M. Said. "Yeni İlm-i Kelâm". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43/427-428. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Öztürk, Cemil. "Osmanlı". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 33/487-589. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Öztürk, Resul. *Yeni İlm-i Kelâm Hareketi ve Mehmed Mehmed Vehbi Efendi*, Konya: Eğitim Yayınevi, 2018.
- Râzî, Fahreddin, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Kitâbu'l-Muhassal (Kelâm'a Giriş)*, çev. Hüseyin Atay. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, 2002.
- Sakaoğlu, Necdet. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1992.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mesûd b. Ömer eş-Şâfiî. *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l Akâid)*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980.
- Topaloğlu, Bekir vd. *İslâm'da İnanç Esasları*, İstanbul: İFAV Yayınları, 1998.
- Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, Ankara: İsam Yayınları, 2017.
- Torunoğlu, Harun. *Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin Ulûhiyyet Anlayışı*. Iğdır: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm'da İnanç Konuları ve İ'tikadi Mezhepler*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1992.
- Vakkasoğlu, Vehbi. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2002.
- Vehbi, Konyalı Mehmed *el-Akâidü'l-Hayriye fî Tahrîri Mezhebi'l-Fırkatî'n- Nâciye ve Hüm Ehlü's-Sünne ve'l-Cema'a ve'r-Redd alâ Muhâlifihim*, Konya: Ahmet Kâmil Matbaası.
- Vehbi, Konyalı Mehmed *Hülâsatü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966.
- Vehbi, Konyalı Mehmed *Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh Muhtasarı Tercümesi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2011.
- Vehbi, Konyalı Mehmed *Tam Metin Sahih-i Buhari*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2011.
- Vehbi, Konyalı Mehmed. *Akâid-i Hayriyye*, çev. Resul Öztürk. Konya: Eğitim Yayınevi, 2018.
- Ya'kûb İbn. Abdüllatîf. *İslâm Mezhepleri ve Kelâmı*. haz. Halil İbrahim Bulut-Nurettin Gemici-Ramazan Tarık, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Nübüvvet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 33/279-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Peygamber". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/257-267. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yazır, E. M. H. (Tarihsiz). *Hak Dini Kur'an Dili*, C. 5. Hikmet Neşriyat. İstanbul.
- Yurdagür, Metin. *Ünlü Türk Kelâmcıları*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.
- Yüksel, Emrullah. *Kelâm Dersleri*, Erzurum: Yükseköğretim Kurulu Matbaası, 1986.